

Inga Langerpaur

**LAPSEVANEMA ÕIGUSED JA KOHUSTUSED ALAEALISE
LAPSE KASVATAMISEL**

LÕPUTÖÖ

Teenusmajanduse instituut

Sotsiaaltöö õppekava

Juhendaja: Laivi Annus- Anijärv

Mõdriku 2021

Autori deklaratsioon ja lihtlitsents

Mina/meie, Inga Langerpaur, tõendan/tõendame, et lõputöö on minu/meie kirjutatud. Töö koostamisel kasutatud teiste autorite, sh juhendaja teostele on viidatud õiguspäraselt.

Kõik isiklikud ja varalised autoriõigused käesoleva lõputöö osas kuuluvad autori/te/le ainuisikuliselt ning need on kaitstud autoriõiguse seadusega.

Juhendaja (nimi, allkiri) Laivi Annus- Anijärv

Lõputöö on kaitsmisele lubatud teenusmajanduse instituudi direktori korraldusega nr 1-14/56
kuupäev 03.05.2021

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Inga Langerpaur

sünnikuupäev: 17.02.1980

annan Tallinna Tehnikakõrgkoolile (edaspidi kõrgkool) tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

LAPSEVANEMA ÕIGUSED JA KOHUSTUSED ALAEALISE LAPSE KASVATAMISEL

(lõputöö pealkiri)

1. reprodutseerimiseks paberkandjal kõrgkooli raamatukogus avaldamise ja säilitamise eesmärgil;
2. elektroonseks avaldamiseks kõrgkooli repositooriumi kaudu;
3. kui lõputöö avaldamisele on instituudi direktori korraldusega kehtestatud tähtajaline piirang, lõputöö avaldada pärast piirangu lõppemist.

Olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile ja kinnitan, et:

1. lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid ega muid õigusi;
2. PDF-failina esitatud töö vastab täielikult kirjalikult esitatud tööle.

Tallinnas 03.05.2021

(kuupäev) (autori allkiri)

SISUKORD

KASUTATUD LÜHENDID	4
MÕISTED	5
SISSEJUHATUS.....	6
1 VANEMLIKU ROLLI TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	9
2 LAPSEVANEMA ÕIGUSED JA KOHUSTUSED NING SELLEGA.....	12
SEOTUD PROBLEEMID PRAKTIKAS	12
2.1 Lapsevanemate õigused ja kohustused lapse kasvatamisel	12
2.2 Lapsevanema kohustuste rikkumised praktikas	18
3 EMPIIRILINE UURIMUSE METOODIKA.....	22
3.1 Empiirilise uurimuse eesmärk ja uurimisülesanded	22
4 EMPIIRILISE UURINGU TULEMUSED JA ANALÜÜS	26
4.1. Lastevanemate teadlikkus õigustest ja kohustustest lapse kasvatamisel	26
ankeetküsitluse tulemused ja analüüs	26
4.1.1 Vastajate jaotus sotsiaaldemograafilistes andmetes	26
4.1.2 Lastevanemate teadlikkus hooldusõiguse teostamise põhimõtetest	27
4.1.3 Lastevanema teadlikkus hoolduskohustuste lapse kasvatamisel	32
4.1.4 Lastevanemate teadlikkus laste füüsilise karistamise osas.....	36
4.1.5 Lastevanemate teadlikkus vanema rollist	37
4.2 Lapsevanema õiguste ja kohustuste teadlikkuse hinnangud, järeldused ning	38
nende seos teooriaga seadustega.....	38
4.3 Riigikohtupraktika selgitused ja nende analüüs	41
4.3.1 Vanema hooldusõiguse riigikohtupraktika selgitused ja analüüs.....	42
4.3.2 Ülalpidamiskohustuse riigikohtupraktika selgitused ja analüüs.....	44
4.3.3 Riigikohtulahendite analüüsi järeldused.....	46
KOKKUVÕTE.....	48
SUMMARY	50
VIIDATUD ALLIKAD.....	52
LISA 1	57
LISA 2	58
LISA 3	66

KASUTATUD LÜHENDID

PS – Eesti Vabariigi põhiseadus

PKS- Perekonnaseadus

RT- Riigi Teataja

TsÜS- Tsiviilseadustiku üldosa seadus

LasteKS- Lastekaitseseadus

KarS- Karistusseadustik

TsMS – Tsiviilkohtumenetluse seadustik

MÕISTED

Laps – iga alla 18 aasta vanune inimene (Lastekaitseseadus, § 3 lg 2).

Vanemad (ema ja isa) – vanemate ja laste vastastikused õigused ja kohustused tulenevalt laste põlvnemisest, lapse ema on naine, kes on lapse sünnitanud ning lapse isa on mees, kes on lapse eostanud (Perekonnaseadus, § 82 - 84).

Perekond – on rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alus, kes on kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest (Eesti Vabariigi põhiseadus, § 27).

Perekonnaõigus – reguleerib kõiki perekonna ja abieluga seotud suhteid näiteks nagu abielu sõlmimine, abikaasade vastastikused kohustused, kohustused laste suhtes (Õigusharud, 2019).

Hooldusõigus – vanema õigus hoolitseda lapse isiku ja vara eest ning õigus otsustada lapsega seotuid asju (Perekonnaseadus, § 116 lg 2).

Suhtlusõigus – vanemal on õigus suhelda lapsega (Hooldusõigus, 2016).

Otsustusõigus – hooldusõigust omaval vanemal on õigus teha lapsega otsuseid (Hooldusõigus, 2016).

Lapse ülalpidamiskohustus - vanematel on kohustus last ülal pidada kuni õpingute lõppemiseni, kuid mitte kauem kui lapse 21-aastaseks saamiseni. Seega veel täisealine laps, kes õpib põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppeasutuses on õigustatud saama oma vanematelt elatist (Perekonnaseadus, 97 § lg 1 ja 2).

Lapse isikuhooldus õigus – vanemal on õigus ja kohustus tagada lapse füüsiline ja psüühiline areng ja heaolu (Siimula – Saar, 2013).

Lapse varahoolduse õigus – sisaldab vanema õigust ja kohustust valitseda lapse vara, muu hulgas last esindada (Siimula – Saar, 2013).

Lapse heaolu ohustamine - lapse kehalise, vaimse, hingelise heaolu või tema vara ohustamine (Perekonnaseadus, § 134 lg 1).

SISSEJUHATUS

Perekonnad mängivad ühiskonnas kriitilist rolli. Nimelt tagavad perekonnad ühiskonna püsimist läbi noorema põlvkonna ilmaletoomise ja kasvatamise täisväärtuslikeks ühiskonnaliikmeteks. Seetõttu püüab riik tagada laste õigustest ja heaolust kinnipidamist. Kuna perekond on kõige olulisem lapse kasvukeskkond, siis on riik tulenevalt lapse õigustest ja heaolust väljatöötanud lapsevanematele suunatud õigusi ja kohustusi.

Lapsevanematel on õigus ja kohustus kasvatada ja hoolitseda oma laste eest, suunata ja juhtida neid. Seega tulenevad vanemate õigused oma laste suhtes otseselt nende kohustusest hoolitseda lapse eest ning teda juhendada. Samas on riigil ülesandeks pakkuda peredele sobivat abi, suurendamaks vanemate võimalusi laste eest hoolitsemisel. Vanemate õigused ja kohustused on Eestis reguleeritud mitmete seaduste, aktide ja määrustega, millega pannakse põhivastutus lapse õiguste tagamise eest lapsevanemale. Lapsevanema õigused ja kohustused on välja toodud põhiseaduses, perekonnaseaduses, lastekaitseaduses, põhikooli ja gümnaasiumi seaduses, koolieelsete lasteasutuste seaduses ja Lapse õiguste konventsioonis (Tulva, 2006 lk 36-37).

Paraku Eestis ei ole osa vanemaid teadlikud oma õigustest ja kohustustest, mistõttu lapse heaolu võib sattuda ohtu. Nimelt suhe vanema ja lapse vahel võib aga mõjuda lapse arengut pärssivalt. Lapse väärkohtlemise ja õiguste edendamiseks on Eesti tasandil aastaid tegeletud, ent mitmed läbiviidud uuringud kinnitavad jätkuvalt vajadust tegeleda vanemate õiguste ja kohustuste teavituse- ja selgitustööga. 2018. aastal läbiviidud uuring „Lapse õiguste ja vanemluse uuring 2018“ annab põhjaliku ülevaate nii Eesti laste kui ka täiskasvanute teadlikkusest, hoiakutest ja kogemustest seoses lapse õigustega ning vanemaks olemisega. Antud uuringus küsiti Eesti kodanikelt, kas laste füüsiline karistamine on Eestis keelatud. Ligikaudu 67% Eesti täiskasvanud elanikkonnast oli teadlik, et laste füüsiline karistamine on seadusega keelatud, 5% arvas, et laste karistamine on lubatud ning 28% ei osanud küsimusele vastata (Lapse õiguste ja vanemluse uuring, 2018 lk 76).

Võimalik, et osa lapsevanematest pole ka teadlikud, mida täpsemalt peetakse lapse väärkohtlemiseks. Samas Lastekaitseseadus keelab küll laste vaimse, emotsionaalse, kehalise ja seksuaalse väärkohtlemise, kuid seaduse tekst pole selgitav ning võib olla kohati ebaselge, mida täpsemalt mõeldakse vaimse, emotsionaalse või füüsilise väärkohtlemise all (Ibid, 76).

Eestis on kujunenud probleemiks ka lastele elatise mittemaksmine lahuselavate vanemate poolt. Tänapäeval on traditsioonilise peremudeli kõrval laialt levinud üksikvanemaga perekonnad. Statistikaameti andmete järgi on Eestis ligikaudu 44 000 inimest, kes kasvatavad üksi kokku ligi

60 800 last. Valdav osa nendest üksikvanematest ei saa teistelt vanemalt elatist. Perekonnaseaduse kohaselt peab üksikvanema nõudmisel teine vanem, kes ei ole ülalpidamiskohustust korrapäraselt täitunud, maksma elatist (Lätt & Tuulik, 2007).

Kohtutesse on jõudnud palju vaidlusi, mis puudutavad vanemate suhtlusõigust. Uuringud on näidanud, et tihtipeale kasutavad vanemad lapsi ära endistele partneritele n-ö „ärategemiseks“. Vanemad leiavad võimalusi, miks ei ole kohtumine teise vanemaga võimalik ning väidetakse, et laps ise ei taha suhelda jne. Ent seaduse järgi ja lapse huvides peab lapsega elav vanem soodustama tema suhtlust lahusega vanemaga (Laps peab saama mõlema vanemaga kohtuda, 2014).

Eelnevalt olid välja toodud vaid üksikud praktikas levinud probleemid. Nendest probleemidest lähtuvalt on selle teema uurimine lõputöö raames oluline, kuna varasematest uuringutest on selgunud, et vanemate teadmised lapsevanema õigustest ja kohustustest ei ole kõige paremad. Näiteks jõuti vanema hooldusõiguse määramise uuringus tulemuseni, et mitte kõik vanemad ei ole teadlikud, mida hooldusõigus endas täpsemini kujutab ning erinevate õiguste sisu on jäänud osadele ebaselgeks (Vanema hooldusõiguse määramise uuring, 2013).

Paraku ei osutu vanemate teadmised ka perekonnaseadusest kuigivõrd kõrgeks. Harvad pole juhtumid, kus inimene on vastu võtnud perekonnaõiguslikke otsuseid või teinud perekonna suhtes tegusid, mille tagajärjed ei ole talle soodsad ja mida oleks saanud vältida. On oluline, et peret puudutavaid otsuseid langetatakse informeeritult, millega tagatakse oma huvide ja õiguste kaitset (Lõhmus -Ein, 2016).

Lõputöö autor peab antud teema käsitlemist ja sellele tähelepanu juhtimist oluliseks lapse õnnelikust kasvukeskkonnast lähtuvalt, mis võimaldaks neil ühtlasi ka areneda. Tulenevalt lõputöö eesmärgist hindab autor lastevanemate teadlikkust oma õigustest ja kohustustest alaealise lapse kasvatamisel. Lisaks tuuakse välja peamised vanem rolli probleemsed teemad, mis vajaksid tulevikus teavitustööd.

Lõputöö eesmärk selgitada välja ja hinnata lastevanemate teadlikkust lapsevanema õigustest ja kohustustest alaealise lapse kasvatamisel.

Selleks on püstitatud järgnevad uurimisülesanded:

- esitada vanema rolli teoreetilisi lähtekohti, seoses lastevanemate õiguste ja kohustustega;
- välja selgitada seadusest tulenevalt vanemate õigused ja kohustused, edastada nende sisu eriala spetsialistide kommentaaridele tuginedes;
- tuua välja probleemid, seoses vanemate õiguste ja kohustustega, mis esinevad praktikas;

- selgitada välja lastevanemate teadlikkus õigustest ja kohustustest lapse kasvatamisel, analüüsida ja anda hinnanguid teadlikkusele tuginedes rolliteooriale, seadustele ja kohtupraktikale;
- esitada järeldusi ja võimalusel ettepanekud lastevanemate teadlikkuse õiguste ja kohustuse osas.

Lõputöös tuginetakse rolliteooriale, mis käsitleb vanemate rolli olulisust, kuna see määrab lapse suhtlemisoskuste, hoiakute ja käitumisharjumuste välja kujunemist. Sealhulgas mõjutab rolli täitmine lapse elukvaliteeti, heaolu ning perekonna kui terviku funktsioneerimist.

Töö esimeses osas antakse ülevaade teoreetilistest lähtekohtadest, kus kirjeldatakse täpsemini vanema rolli olemusest ja täitmisest. Teises osas kirjeldatakse vanema hooldusõiguse ja -kohustuse olemust lapse kasvatamises ning sellega seotud probleeme praktikas. Kolmandas osas kirjeldatakse uurimuse metoodikat ja käiku ning töö eetilistest põhimõtetest. Tutvustatakse täpsemalt, kuidas moodustus valim ning millistele lähenemistele tuginedes uurimustöö empiirilise osa läbi viimisel tugineti. Neljandas osas analüüsitakse ja antakse hinnang kogutud küsitlustulemustele.

Töös on allikatena kasutatud erinevaid allikaid, mille hulka kuuluvad Eesti kehtivaid õigusakte, teaduskirjandust, elektroonilised artiklid, uuringuid ning kohtupraktikat.

1 VANEMLIKU ROLLI TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

Vanemate rolli täitmine on oluline, kuna see määrab lapse suhtlemisoskuste, hoiakute ja käitumisharjumuste välja kujunemist ning mõjutab ka lapse elukvaliteeti. Kutsari (2009) sõnul mõjub lapse elukvaliteet ja heaolu perekonna kui terviku funktsioneerimisele (Sinisaar & Tammpuu, 2009 lk 13).

Just vanemad osalevad esmalt lapse sotsialiseerimisprotsessis ning kasvatavad ja arendavad lapse isiksust ja väärtushinnanguid. Seega on vanemate üheks põhiülesandeks ettevalmistada last ja aidata tal kohaneda sotsiaalsetes olukordades, mis tema elus ette tulevad. Nii annab perekond võimaluse lapsel tunda, kuidas toimub suhtlus pere ja kollektiivi keskel (Социальная роль родителя, 2020).

Paratamatult põhjustab lapse sünd pereelule suuri ümberkorraldusi. Võib juhtuda, et kogenematud lapsevanemad alahindavad kaasa tulevaid muutusi. Isegi hästi ettevalmistunud vanemad võivad alahinnata neid muutusi. Siiani pidid vanemad kandma rolle, nagu õpilane, töötaja, sõber, partner. Kuid lapse sünniga omandatakse juurde veel vanema roll, mis on niivõrd suure kaaluga, et muudab kogu eelnevat elukorraldust. Lapsevanemaks saamine tähendab uute kohustuste ja vastutuste lisandumist vanematele. Tähtis on rahuldada lapse vajadusi, kuid vanem peab olema ka valmis ise koos lapsega arenema ja täiustuma. Nõnda kasvavad vanemad koos lastega ning see on elukestev protsess. Selleks, et lapsevanema rolli hästi sisse elada on väga oluline, et vanem kohaneks uue elukorraldusega ja suhtuks vastutustundlikult lapse kasvatamisse. Ainult sel viisil on võimalik luua soodne keskkond, mis tagaks lapse heaolu ja arengut. Tuleb veel märkida, et perekonna kui terviku üksikliikmetega toimuv mõjutab ühtlasi kõiki pereliikmeid. Sellest lähtudes saavad lapsed õnnelikud olla vaid siis, kui vanemad on õnnelikud ja vastupidi (Järv-Mändoja, 2016).

Kuigi enamikel meist on ettekujutus õigest lapsekasvatusest, põhinevad tihti need arusaamad subjektiivsetel hinnangutel. Seega üht ja ainsat „hea vanema“ võrdkuju ei eksisteeri. Sellest hoolimata peetakse mitmetes uuringutes positiivseks vanemluseks vanemlikku käitumist, mis arvestab lapse huvidega, on hoolitsev ja enesekindlust sisendav, vägivallavaba, tunnustav ja suunav ning seab piire lapse täieliku arengu soodustamiseks (Vsevio, 2011 lk 12).

Vanema rolli täitmine mängib lapse elus olulist osa, kuna kasvatamistegevusest oleneb tema edaspidine isiksuse väljakujunemine ja arenemine. Seega ei tohiks ükski lapsevanem alahinnata oma rolli tähtsust lapse kasvatamisel ning suhtuda sellesse lihtsameelselt. Sellest lähtudes, peab vanem

arvesse võtma lapsevanemaks saamisel kaasa tulevate kohustuste ja vastutusaladega. Ainult sel viisil saab lapsevanem luua lapse kasvamiseks soodsakasvukeskkonna.

Töö toetavaks raamistikuks on rolliteooria. Teooria loojaks on Jakob Levy Moreno. Autorid Jakovina ja Jakovina (2017, lk 151, 164 kaudu) on põhjalikult kirjeldanud Moreno rolliteooriat. Teooria on rajatud pluralistliku mudeli järgi, mis seisneb selles, et üks inimene võib omada kahte või enamat rolli. Neid rolle on võimalik kindlaks määrata, nimetada, muuta ja ümberhinnata. Iga roll on kombinatsioon individuaalsetest ja sotsiaalsetest komponentidest, kuna iga inimene erineb oma kogemuste ja tavade mustrite poolest ühiskonnas. Lähtudes vanemate ja laste omavahelistele suhetele, on Moreno lapsevanemate vahel ära jaotanud spetsiifilised kohustused. Lapsel on kokkupuude emaga kui esmase hoidjaga. Isa ei ole ainult näitaja, mis on aktiivne, sõltumatu, enesekindel ja millel on võime saavutada. Selline vaade kehtib eriti ühiskondades, kus ka naised on rohkem kaasatud töösse, saavutamisse, karjääri tegemisse jne. Psühhodraama kohaselt iseseisvuse, enesevalitsuse ja isikliku võimu saavutamine on võrdne vajadus nii naistele kui meestele. Argentiina psühhodramaatik Dalmiro Bustos arendas edasi Moreno rolliteooriat. Selle kohaselt valitsevad vanema rollide vahel sümmeetrilised ja asümmeetrilised sidemed. Sümmeetrilised rollid asuvad võrdsel hierarhilisel tasandil, nad on üksteist täiendavad. Mõlemal vanemal on samaväärne vastutus lapse kasvatamisel. Reaalsuses on sagedased asümmeetrilised suhted, mille kohaselt üks partner on domineerivam vanema rolli täitmisel ja teine on passiivsem, eeldades, et vanem on vanem (Jakovina & Jakovina, 2017, lk 151, 164).

Talcott Parsonsi perekonnateooriast on kirjutanud Kingsbury ja Scanzoni (2009, lk 195-197 kaudu). Tuginedes Moreno rolliteooriale, on Talcott Parsons püstitanud perekonnateooria, mis põhineb nii sugupoolte kui ka sugupõlvade vaheliste suhete kirjeldamisel. Antud teooria sõnastab perekonna põhieesmärgina edendada ühiskondlikku ellujäämist, sealjuures rahuldades füüsilisi, psühholoogilisi vajadusi oma liikmete eest. Vanemad peavad võimaldama lapsel sotsialiseeruda ümbritseva ühiskonnaga. Tähendades, et laps on avatud looma suhteid nii pereliikmete kui eakaaslastega, näiteks käies lasteaias või koolis (Kingsbury & Scanzoni, 2009).

Kasvatusteaduses Hirstjärv ja Huttunen (2005, lk 56 kaudu) on maininud autori, mis on oma teoses refereerinud Bettelheimi (1988) piisavalt hea lapsevanema ideed. Bettelheim on toonud kasvatusteadusesse vastava mõiste „piisavalt hea vanem“, millega ta tahab öelda, et piisab sellest, kui oled vanemana sa ise, tegutsedes järjekindlalt oma väärtuste järgi. Iseäranis ei pea vanem olema ka täiuslik. Bettelheimi arvates peaksid vanemad võimaldama lapsele valikuvabadust ning selgusele jõuda, kes ta tahab olla. Lisaks aitab hea lapsevanem lapsel oma eluviisiga rahul olla. Piisavalt hea

vanem on enesekindel, mistõttu on tal võimalik suhelda lapsega loovalt, spontaanselt ja omapäraselt (Hirsjärvi & Huttunen, 2005 lk 52-56).

Krull (2018, lk 127 kaudu) on kasutanud Eriksoni teooriat ja Bronfenbrenneri bioökololoogilist mudelit, selgitamaks perekonda kui lapse esmast ja kõige mõjuvõimsamat arengukeskkonda. Vanemate rolli käsitletakse hoopis ühtse tervikuna kui perekonna ülesannetena. Perekond tähendab lapsele arengukeskkonda, kaaslaste rühma ning elukeskkonda. Lapsevanemate ülesanne on traditsiooniliselt olnud oma laste kaitsmine ja harimine (Krull, 2018).

Autorid (Butterworth & Harris, 2002, lk 333-337 kaudu) käsitlevad Bowlby (1971;1973) lapsevanemaks olemise teooriat. Teoreetiku arvates on üks olulisemaid vanemaks olemise aspekte vanemlik armastus oma lapse vastu. Seotus oma lastega tuleneb nii bioloogilisest eelsoodumusest kui ka isiklikest täiskasvanule omastest eneseteostuse aspektidest. Bowlby peab ema kõige olulisemaks lapse eest hoolitsejaks, kes on kiindumuse tähtsaim objekt. Nimelt püüab laps ema lähedust pidevalt säilitada. Traditsioonilisele soorollile vastavalt on isad need, kes omavad domineerivamat osa perekondlike otsuste tegemisel. Vastupidiselt emade tagasihoidlikule hellitamisele, kaasavad isad oma lapsed jõulisematesse ja ülemeelikumatesse mängudesse (Butterworth & Harris, 2002).

Võttes kokku eelpool mainitu, on mõlemal vanemal võrdne vajadus ja õigus oma rolli täitmisel. Teooria sõnastab perekonna põhieesmärgina edendada ühiskondlikku ellujäämist, sealjuures rahuldades füüsilisi, psühholoogilisi vajadusi oma liikmete eest. Nii on ema kui ka isa ülesanneteks hoolitseda ning armastada oma last. Lapsevanemana tuleb võtta eriline vastutus ka laste heaolu ja arengu eest. Just lapse isa ja ema on kaks kõige tähtsamat inimest tema elus, kellel on õigus ja kohustus juhatada ja õpetada elus vajaminevaid teadmisi ja oskusi. Nõnda kasvavad vanemad koos lastega ning see on elukestev protsess. Teoreetikute vahel valitseb üksmeel, et perekond on lapse heaolu esmaseks allikaks.

2 LAPSEVANEMA ÕIGUSED JA KOHUSTUSED NING SELLEGA SEOTUD PROBLEEMID PRAKTIKAS

Vastsündinud laps ei ole võimeline enda eest hoolitsema ilma kõrvalise abita. Seetõttu vajab laps elu jooksul vanemate kõrvalist toetust ja abi. Ka õiguslike suhete reguleerimisel peetakse lapse arengu ja heaolu esmaseks tagajaks tema vanemaid. Siinjuures on vanemate autonoomia lapse kasvatamisel mõnel määral piiratud, kuna ühiskonnal on kindel soov, et igast sündinud lapsest saab täisväärtuslik ühiskonna liige (Arrak, 2011 lk 6-7). Lähtuvalt tsiviilseadustiku üldosa seadusest (TsÜS) on avalikul võimul õigus sekkuda perekonna siseasjadesse. Antud seaduse kohaselt on laps eriline õigussubjekt, kellel on piiratud teovõime kuni täisealiseks saamiseni (TsÜS § 7 lg 1, § 8 lg 2).

Piiratud teovõime all mõeldakse seda, et laps vajab teatud olukordades tegutsemiseks kõrvalise isiku, eelkõige vanema abi. Sellest tulenevalt tagatakse laste heaolu peale vanemate ka Eesti Vabariigi seadusandluse poolt (Arrak, 2011 lk 6-7). Lapse individuaalsed õigused on eeskätt tihedalt seotud vanema hooldusõigusega. Mõlema osapoole õiguste realiseerimiseks peab õiguskogumite vahel toimuma ka nende ühiseid õigusi teeniv sümbioos. Seega eksisteerib nii vanema kui lapse õiguste kaitse ühisosa. Keskkel kohal on siiski lapse huvid, ent samal ajal tagatakse vanemale luba teostada oma õigusi kasvatamise suhtes (Kiisk, 2016 lk 10).

2.1 Lapsevanemate õigused ja kohustused lapse kasvatamisel

Põhiseaduses (PS) sätestab vanemate peamisteks õiguseks ja kohustuseks kasvatada oma lapsi ning hoolitseda nende eest (PS § 27). Vanema hooldusõiguse mõiste on sätestatud perekonnaseaduses (PKS) ning see tähendab, et vanemal on kohustus ja õigus hoolitseda oma alaealise lapse eest (PKS § 116 lg 2). Hooldusõiguse omamine tähendab, et vanema(te)l on kohustus tagada lapsele eluks ja arenguks vajalik. Hooldusõigus näeb ette lapse vastutustundlikku ja vägivallavaba kasvatust. Sealhulgas on kehaline, vaimne ja hingeline väärkohtlemine keelatud (PKS § 124 lg 2). Kasvatamise ja hooldamisega seotud küsimused on seotud lapse heaolu ja huvidega (Vanema Hooldusõiguse määramise uuring, 2013 lk 15). Üldiselt on hooldusõigus seotud lapse isiku ja tema vara eest hoolitsemisega ning lapsega seotud otsuste langetamisega (PKS § 116 lg 2).

Perekonnaseaduse järgi on vanemate ja laste vastastikused õigused ja kohustused tulenevad laste põlvnemisest, mis on kindlaks tehtud, mis on seaduses sätestatud korras. Lapse ema on naine, kes on lapse sünnitanud. Lapse isa on mees, kes on lapse sünni ajal lapse emaga abielus, kes on isaduse omaks võtnud või kelle isaduse on tuvastanud kohus (PKS § 82- 84).

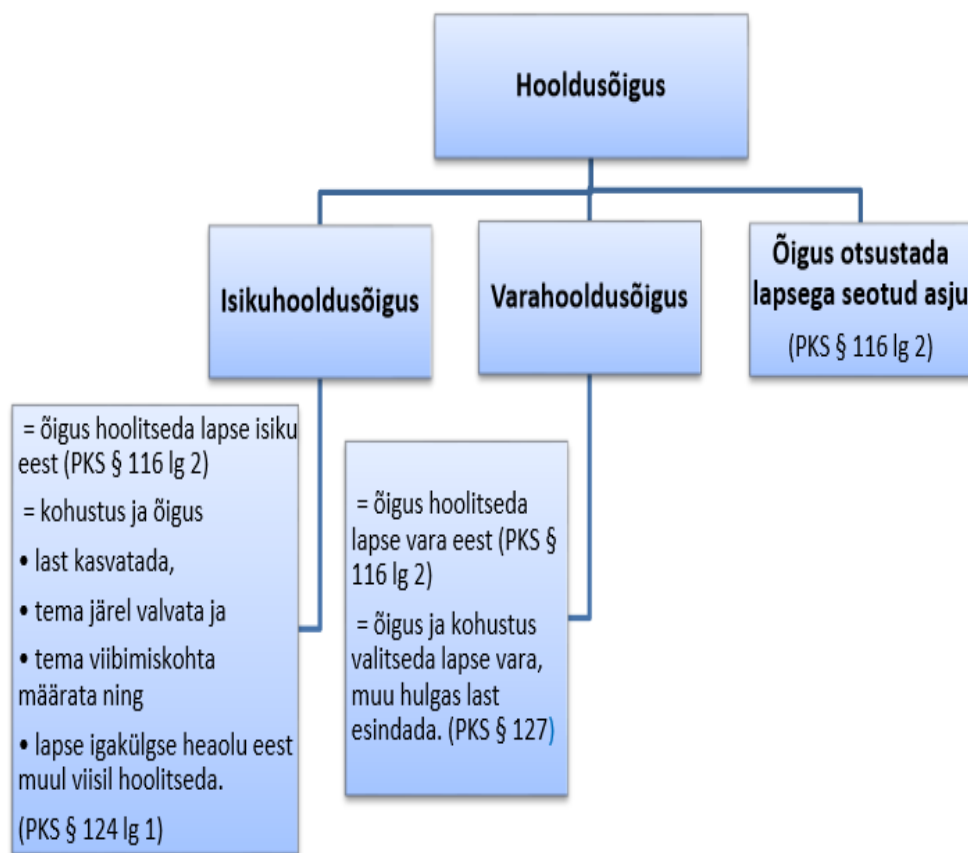
Oluline on, et mõlemal vanemal on kohustus tagada lapse heaolu ja arengut võrdsel määral, hoolitsema heaperemehelikult lapse vara eest ning tegema olulisi ja lapse elu mõjutavaid otsuseid. Hooldusõiguse jaotamine sel viisil võimaldab kohtul vanema ja lapse omavahelisi suhteid säästvamalt korraldada. Võrreldes varasema korraga, mil otsustati, kas võtta vanemalt õigused ära või mitte, on nüüd võimalik piirata vanema õigusi ainult selles osas, kus ta on lapse suhtes eksinud (Arbeiter, 2018). Riik ja ühiskond teostavad lapse õiguslikku kaitset läbi hooldusõigust omavate ja teostavate isikute valvamise ning nende tegevus takistatakse, kui see ei ole seotud lapse heaolu huvidega (Iskül, 2015 lk 13).

Perekonnaseadus ei tee vahet, kas laps on sündinud abielus vanematega perre või abieluväliselt. Seega käsitletakse antud seaduses mõlema puhul vanemate ja laste suhteid sarnaselt. Samas, sätestab perekonnaseaduspeale vanema kohustust ja õigust lapsega suhelda ka vanemlikku vastutust hoolitseda lapse eest, tagada materiaalne heaolu ning kindlustada lapse ülalpidamist. Lisanduvad veel vastastikuse toetamise ja arvestamise kohustus (Kullerkupp, 2006; Ots & Sein, 2006 lk 35 kaudu).

Hooldusõiguse põhimõtteks on tagada hoolitsemine lapse eest. Selleks, et paremini seista laste huvide eest ja neid kaitsta on vajalik hooldusõigust pidevalt reguleerida. Uuem hooldusõiguse kontseptsioon eristab veel varalisi ja isiklikke õigusi ning kohustusi lapse suhtes, võimaldades piirata neid õigusi, kui selline vajadus peaks tekkima (Ühise hooldusõiguse lõpetamine ja hooldusõiguse üleandmine, 2013 lk 4).

Perekonnaseaduse kohaselt on vanemal kohustus ja õigus hoolitseda oma alaealise lapse eest. Vanema hooldusõigus (Joonis 1) hõlmab õigust hoolitseda lapse isiku eest (isikuhooldus) ja õigust hoolitseda lapse vara eest (varahooldus) ning otsustada lapsega seotud asju (PKS § 116 lg 2). Isikuhooldus hõlmab enda all vanema õigust ja kohustust tagada lapse füüsiline ja psüühiline areng ja heaolu. See sisaldab endas ülesandeid nagu eluvajaduste katmine (toit, eluase, riided, tervishoid), kasvatamisega seotud küsimusi (sh haridus). Isikuhooldust omaval vanemal on ka õigus otsustada lapse suhtlusringkonna ja viibimiskoha üle. Samuti isikuhooldusõigus hõlmab õigust nõuda lapse väljaandmist igäühelt, kes last vastu tema vanema tahtmist õigusvastaselt enda juures hoiab. Sealjuures reguleerib isikuhooldusõigus õigust määrata kolmandad isikud, kellega laps võib suhelda. (PKS § 126 l g 1 ja 2).

Varahooldus sisaldab õigust ja kohustust valitseda lapse vara üle, sealhulgas teda esindada (Siimula-Saar, 2013). Kui laps on omandanud vara pärimise teel või kinketehingu alusel, peavad vanemad valitsema vara andnud isiku juhiste kohaselt. Vanemad ei või lapse esindajana kinkida lapse vara ning nad peavad ilmutama samasugust hoolt nagu nad tavaliselt rakendavad oma asjades (PKS § 127).

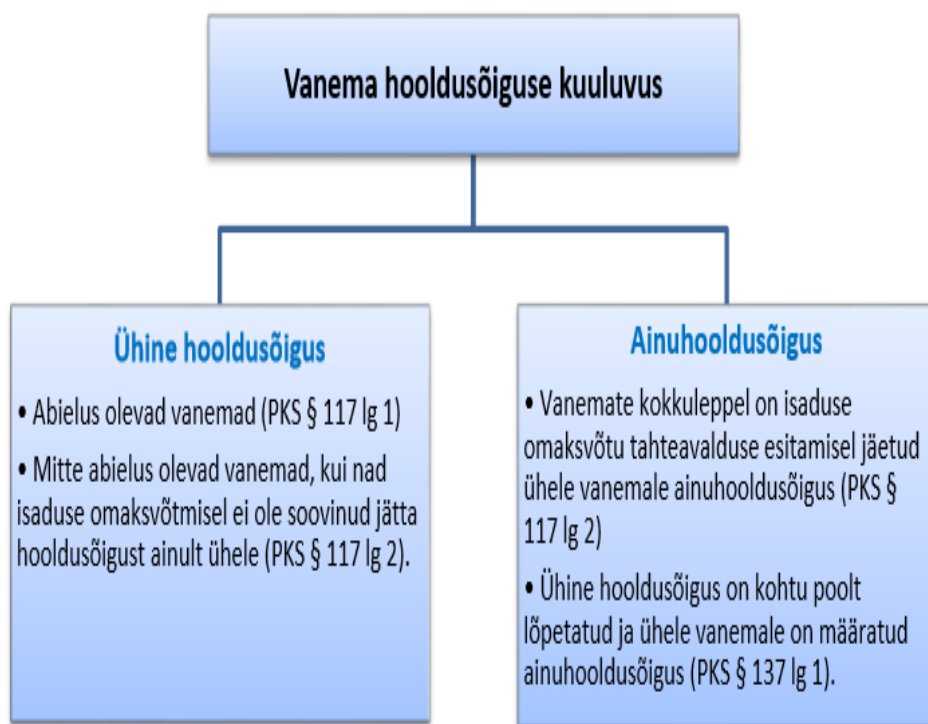

Joonis 1. Vanema hooldusõiguse kontseptsioon (Vanema hooldusõiguse määramise uuring, 2013, lk 23).

Perekonnaseaduse järgi vanemad teostavad lapse suhtes ühist hooldusõigust ja täidavad hoolduskohustust omal vastutusel ja üksmeeles, pidades silmas lapse igakülgset heaolu (PKS § 118 lg1).

Hooldusõiguse teostamisel tuleb arvestada, et mõlemal vanemal on võrdsed õigused ja kohustused (Lapse õigused ja kohustused, 2020). Juhul kui vanemad ei jõua lapse asjus kokkuleppele, võib kohus anda otsustusõiguse ühele vanemale (PKS § 119). Samuti on ühine hooldusõigus vanematel, kes ei ole lapse sünni hetkel omavahel abielus. Sealhulgas kuulub õigus last kasvatada vanemale, kes isaduse omaksvõtu tahteavaldusi esitades ei ole väljendanud oma soovi jätta vanema hooldusõigust vaid ühele vanematest (PKS § 117 lg 1 ja 2). Kui laps kasvab suuremaks, siis samaaegselt tema iseseisev ja vastutustundlik tegutsemisviis suureneb. See eeldab seda, et piisava eani jõudes peavad vanemad lapsega hooldus- ja kasvatusküsimusi koos arutama (PKS § 116 lg 1 ja 3).

Hooldusõiguse kuuluvust (Joonis 2) saab muuta üksnes kohtu kaudu on võimalik ühist hooldusõigust omavatel vanematel, kes ei soovi mingil põhjusel hooldusõigust edaspidi ühiselt teostada, kummalgi kohtult hagita menetluses taotleda, et lapse hooldusõigus antaks talle osaliselt või täielikult üle (PKS § 137 lg 1). Kui vanema hooldusõigus kuulub ainult ühele vanemale, on vanemal võimalik jällegi kohtu kaudu taotleda, et lapse hooldusõigus antaks osaliselt või täielikult temale üle (PKS § 138lg1).

Joonis 2 Vanema hooldusõiguse kuuluvus (Vanema hooldusõiguse määramise uuring, 2013, lk 24).

Kui lapse heaolu on mingil viisil ohustatud, siis võib kohus vanema hooldusõigusi piirata või täielikult ära võtta (PKS § 134-136). Kohus langetab lapsega seotud otsuseid eelkõige võttes arvesse lapse huve ning arvestades kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huvi (PKS § 123 lg 1).

Kui vanemad enam koos ei ela, tekib vajadus kokku leppida mil määral ja kuidas kumbki vanem lapse kasvatamises osalema hakkab. Üldiselt peetakse lapse parimate huvide tagamiseks olukorda, mil kaks vanemat omavad hooldusõigust ka pärast abielu või kooselu katkemist. Siinjuures peaks hooldusõigust jaotama vastavalt sellele kuivõrd vanem tegelikult lapse kasvatamises osaleb. Kohus võib ka ühele vanemale määrata ajutiselt hooldusõiguse näiteks kui lapsevanemad ei suuda jõuda kokkuleppele lapsesse puutuvates otsustes (Ühise hooldusõiguse lõpetamine ja hooldusõiguse üleandmine, 2013 lk 5). Tsiviilkohtumenetluse seadustik (TsMS § 561 lg 1 ja 2) võimaldab konfliktseid vanemaid suunata nõustamisele. Siinkohal aga tõuseb esile üleriigilise nõustamissüsteemi puudujäämised. Näiteks pole selge, kuidas ja millistel juhtudel nõustajat kasutada saab ning kes nõustamise eest tasuma peab (Ühise hooldusõiguse lõpetamine ja hooldusõiguse üleandmine, 2013 lk 10).

Lapsel on õigus suhelda mõlema vanemaga ning viimasel on omakorda õigus, sealjuures kohustus suhelda lapsega (PKS § 143 lg 1). Lapsega suhtlemise juures on oluline, et kumbki vanem väldiks tegevusi, mis kahjustaks esimese suhet teise vanemaga või raskendaks tema kasvatamist. Viimane säte kehtib ka muule lapse hooldajale (PKS § 143 lg 2). Suhtlemisõigus on selgelt sõnastatud perekonnaseaduses, kuid on sätestatud veel põhiseaduses. Suhtlemisõigus laieneb ka lahuselavale vanemale. Riigikohtu hinnangul tuleks lapsele tagada võimalus säilitada lahus elava vanemaga lähedased suhted. Läbi lapsega kokkupuutumise saab lahuselav vanem osaleda lapse arengus ja käekäigus. Vanema ja lapse vaheline suhtlusõigus on oluline eelkõige siis, kui pärast lahkuminekut jääb lapse elukohaks vaid ühe vanema elukoht. Seega on võimalik teisel vanemal säilitada lapsega omavahelist isiklikku ja lähedast suhet (Perekonnaseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus, 2019 lk 1). Kõigepealt peaksid vanemad jõudma iseseisvalt kokkuleppele kuidas ja kui palju saab laps lahus elava vanemaga suhelda (Vanema ja lapse suhtlemiskorra kindlaksmääramine kohtu poolt, 2011). On oluline mõista, et suhtlusõigus ei eelda vanemale isikuhooldusõiguse kuulumist, vaid see õigus tuleneb põhiseaduslikust vanemaõigusest (Perekonnaseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus, 2019 lk 1). Perekonnaõiguse kohaselt peab vanem alati lähtuma lapse huvidest ja eeldusest, et lapsele on vajalik säilitada suhe teise vanemaga. Seega ei tohi üks vanem takistada lapse suhet teise vanemaga. Siiski on sageli tulnud ette olukordi, kus lahuselav vanem avaldab soovi lapsega suhelda, ent lapse eest

hoolt kandev vanem ei soovi seda. Suhete takistamine seisneb esiteks füüsilistes piirangutes. Näiteks kui last ei viida teise vanemaga ettenähtud kokkusaamisele või ei võimaldata teisel vanemal last kaasa võtta. Suhtlemispiirang seisneb ka lapse psüühilises mõjutamises, tekitades temas vastumeelseid mõtteid teise vanema suhtes. Kui vanemal ei ole võimalik lapsega suhelda, on tal õigus nõuda kohtult suhtlusõiguse tagamiseks suhtlemiskorra kindlaksmääramist. Sellisel juhul määrab kohus, kui sageli ja kuidas toimub lapse ja lahuselava vanema suhtlemine (Lõhmus -Ein, 2016 lk 10).

Alaliselt lahus elavad vanemad, kes omavad võrdselt hooldusõigust, peavad lapsega seotud olulisi asju otsustama ühiselt (PKS § 145 lg 1). Kusjuures hooldusõigusega vanemal, kelle juures laps alaliselt elab, on õigus ainuisikuliselt otsustada lapse igapäevaelu toiminguid. Siinjuures mõeldakse igapäevaste tegevuste all selliseid tavatoiminguid, mis esinevad sageli ning lapse arengut püsivalt ei mõjuta (PKS § 145 lg 2). Kui laps viibib vanema nõusolekul või kohtulahendi alusel teise vanema juures, otsustab lapse tavahooldamise asju see vanem (PKS § 145 lg 3). Hooldusõigusega vanemal tekib otsustusõigus juhul, kui laps viibib tema juures teise vanema või muu hooldusõigusega isiku nõusolekul, kuid ka kohtulahendi alusel (PKS § 145 lg 4). Hooldusõigusega vanema otsustusõigust saab kohus piirata vajadusel, lähtudes lapse huvidest. Kui aga vanemad ei ole võimelised ühisele kokkuleppele jõudma lapsega seotud olulistes asjades, võib kohus anda otsustusõiguse ainult ühele vanemale. Lisaks saab kohus vajadusel piirata otsustusõiguse teostamist näiteks õiguse üleandmisel või panna seda teostavale vanemale lisakohustusi (Vanemate ja lapse üldine õigussuhe, vanema õigused ja kohustused - hooldusõigus, hoolduseõiguse muutused, suhtlusõigus, otsustusõigus ning lapse huvid perekonnaõiguslikes vaidlustes, 2011).

Kokkuvõttes käsitleb hooldusõigus vanema ja lapse vahelist õigussuhet, millega tagatakse kõike vajalikku lapse arenguks. Vanemad kannavad hoolt lapse arengu, tervise ning füüsilise heaolu eest. Vanemad seaduslikult esindavad oma lapsi, kaasa arvatud kohtudes. Kõik küsimused, mis puudutavad arengut ja kasvatamist otsustatakse lähtudes lapse huvidest. Selle õiguse põhimõtteks on lapse kasvatamine, samal ajal võttes arvesse tema heaolu ja huve. Hooldusõiguse eesmärk on, et lapsest kasvab täisväärtuslik ühiskonnaliige.

Vanema hooldusõiguse puhul on õigus tihedalt seotud kohustustega. Majanduslikus mõttes on üks olulisemaid hooldusõigusega kaasnevaid kohustusi ülalpidamine (Iskül, 2015). Vanemad teostavad lapse suhtes ühist hooldusõigust ja täidavad hoolduskohustust omal vastutusel ja üksmeeles, pidades silmas lapse igakülgset heaolu (PKS 118 lg 1). Kahtlemata sõltub lapse heaolu vanemate aktiivsusest nende kasvatamisel. Vanemal on kohustus oma alaealist last ülal pidada. Vanematel on kohustus last ülal pidada kuni õpingute lõppemiseni, kuid mitte kauem kui lapse 21-aastaseks saamiseni. Seega

veel täisealine laps, kes õpib põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppeasutuses on õigustatud saama oma vanematelt elatist. Täisealisele kõrgkoolis õppivale lapsele ei ole seadusega elatise saamise õigust ette nähtud (PKS § 97 lg 1 ja 2).

Ülalpidamiskohustus tuleneb seadusest ning see on mõeldud vanemale täitmiseks ka siis, kui ta elab lahus. Lapse ülalpidamine seisneb selles, et tema vajadusi rahuldatakse, tagatakse arenguks vajalikud teenused ja asjad või makstakse elatist. Viimast kohustust täidab reeglina lapsest lahus elav vanem. Pole välistatud, et lapsest lahus elav vanem võib elatise maksmise asemel kanda ülalpidamisega seotud kulusi (Lõhmus -Ein, 2016 lk 8). Juhul kui vanem ülalpidamiskohustust ei täida, on lapsel õigus nõuda kohtu kaudu elatise väljamõistmist. Elatise nõudmise õigus on olemas ainult lapsel, mitte vanemal, kellega ta koos elab. Enne elatisnõude esitamist peab olema tõestatud lapse põlvnemist isikust, kellelt elatist nõutakse. Lapsega kooselav vanem on kohtuvaidluste puhul lapse seaduslik esindaja, kellele võib toimuda elatise maksmine. Vanem peab saadud raha kasutama lapse huvides. Kohustuse mittetäitmiseks ei loeta ainult selle täielikku mittetäitmist, vaid ka selle ebapiisav või ebaregulaarne täitmine. Kuid bioloogiliselt vanemalt, kes ei ole rahvastikuregistrisse lapsevanemana kantud, ei saa laps elatist nõuda (Ibid, lk 8).

Ülalpidamiskohustuse täitmine sõltub konkreetselt lapse vajadustest, elukorraldusest, tema võimetest, huvidest ja muudest asjaoludest. Lisaks määrab ülalpidamiskohustuse ulatust vanema sissetulek. Perekonnaseaduses on sätestatud elatise miinimumväärtuseks pool kehtivast miinimumpalga. Miinimumväärtusest väiksema summa tasumine on lubatud erandlikel juhtudel, näiteks töövõimetuse korral või kui teise lapse heaolu jääks oluliselt halvemasse olukorda. Vanema töötü olek või väiksem sissetulek ei vabasta teda ülalpidamiskohustuse täitmisest (Uiga, 2015).

2.2 Lapsevanema kohustuste rikkumised praktikas

Tulenevalt perekonnaseadusest kui on kahtlust arvata, et lapse heaolu võidakse vanema poolt ohustada, on riigil ja kohalikul omavalitsusel õigus sekkuda perekonnaellu. Lapse heaolu võib pidada ohustatuks näiteks, kui vanemal napib oskusi lapsega või iseendaga toimetulekul. Sealjuures võib mittedobilik lapsevanem oma tegudega negatiivselt mõjutada lapse kehalist, vaimset ja hingelist heaolu. Tulenevalt ulatuslikust negatiivsest mõjust, on kohusel õigus ohu likvideerimiseks rakendada äärmuslike meetmeid, juhul kui kasutusele võetud abinõud pole tulemusi andnud. Sellisteks meetmeteks on näiteks lapse eraldamine perekonnast ning vanemalt hooldusõiguse äravõtmine (PKS § 134- 135).

Ka praktikas on tulnud ette juhtumeid, mis on nõudnud kohtult äärmuslike meetodite kasutuselevõttu. Näiteks 2017. aasta veebruari perevägivalda juhtumite seas oli vähemalt 36, kus täisealine kasutas vägivalda alaealise lapse vastu. Võib öelda, et iga kümnes perevägivalda kuritegu on toimepandud vanema poolt lapse vastu. 36 väärkohtlemise juhtumist menetleti 18 kriminaalasja raames. Leiti, et 9 kriminaalasjas oli ründajaks isa (või kasuisa) ning 8 puhul ema (Alaealiste menetlusosaliste erikohtlemine kriminaalmenetluses, 2017 lk 25-26). Ühes kohtulahendis lõpetati ühine hooldusõigus teise vanema füüsilise ja vaimse vägivalda tõttu. Vanema vägivalda tõendati lapse esindaja arvamusega, kuid ka kohaliku omavalitsuse ja psühholoogi arvamusega. Kui vanema vägivaldsus oli tõendatud, andsid kohtud ainuhooldusõiguse vanemale, kes ei olnud vägivaldne (Ühise hooldusõiguse lõpetamine ja hooldusõiguse üleandmine, 2013 lk 18).

Lapse väärkohtlemise ja õiguste edendamisega on Eesti tasandil aastaid tegeletud, ent mitmed läbiviidud uuringud kinnitavad jätkuvalt vajadust tegeleda vanemate õiguste ja kohustuste teavituse- ja selgitustööga (Lapse õiguste ja vanemluse uuring, 2018 lk 76). Uuringus selgus, kuidas nad lapsi distsiplineerivad, siis selgub, et mõnda kergemat kehalise karistamise meetodit nad siiski kasutavad (nt väike laks lapse kätele, jalgadele või pepule), kuid nad ei pea seda kehaliseks karistamiseks. Siiski näitavad uuringud, et kerge kehaline karistus prognoosib tõsisemaid kehalise karistamise viise (Strömpl, 2019 lk 17-18).

Samuti ka lastekaitseseaduse kohaselt tähendab laste väärkohtlemine nende hooletusse jätmist, vaimset, emotsionaalset, kehalist ja seksuaalset väärkohtlemist, sealhulgas lapse alavääristamist, hirmutamist ja kehalist karistamist. Samuti kuulub väärkohtlemise alla lapse mistahes karistamine mõnel muul viisil, mis ohustab tema vaimset, emotsionaalset või füüsilist tervist (LasteKS § 24 lg 1). Laste kehaline karistamine st tutistamine, laksuandmine, raputamine, tõukamine on seadusega keelatud, põhjusel, et kehaline karistamine on lapsevastane vägivalda vorm, mis ei ole enam ühiskondlikult vastuvõetav ega õiguslikult lubatav. Riigid ja ühiskonnad on kohustatud investeerima selle tõhusasse rakendamisse. Nüüdseks on laste füüsilise karistamise keeld kindlalt nii riiklikes kui ka piirkondlikes tegevuskavades (Henry & Lenihan, 2018 lk 4).

Laialt levinud vägivaldavorm on kehaline karistamine, mida lapsed kõigis maailma piirkondades kogevad. Halvimatel juhtudel võib tagajärgedeks olla tõsised vigastused või isegi surm. Igal juhul tuleb sellist laste kohtlemist ennetada ning toimepanijad vastutusele võtta. Sageli saab lastele osaks teatud tasemel vägivaldne karistus – kas füüsiline või emotsionaalne. Tihtipeale põhjendavad vägivalda toimepanijad, et tegemist on lapse distsiplineerimise või harimisega või ekslikust uskumusest, et see on lapse enda huvides. Minevikus tõesti arvati, et kehaline karistamine on iga

lapse puhul vajalik kasvatusmeetod, kuid ajad on edasi liikunud. Teame nüüd, et laste füüsiline ja alandav või sobimatu karistamine ei toimi distsiplineeriva meetodina ning on seotud mitmete negatiivsete tervise- ja käitumistagajärgedega (Ibid, 4).

Eestis on kujunenud probleemiks lastele elatise mittemaksmine lahus elavate vanemate poolt. On tulnud ette olukordi, kus elatis jäetakse tasumata ka pärast selle väljanõudmist kohtuotsusega, isegi mitte siis, kui on algatatud elatise otsuse täitmiseks täitemenetlus. Eestis oli 2018. a märtsi seisuga 9220 võlgnikku. Hetkeseisuga on kohtutäiturite poolt sissenõudmisel 60 miljonit eurot (Perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus, 2018 lk 4). Enamik eestlastest nõustub, et lapsevanemal on kohustus oma lapse eest hoolitseda kuni tema täiskasvanuks saamiseni. Samuti peetakse enesestmõistetavaks elatise maksmist lahku läinud vanema poolt. Kusjuures umbes 46% eestlastest on arvamusel, et elatise maksmine on vabatahtlik, eelkõige „maksja“ probleem, millesse riik ei peaks sekkuma. Eelmainitu kinnitab vajadust tõsta vanemate teadlikkust oma õigustest ja kohustustest (Laste ja perede arengukava, 2011 lk 21).

Põhilised probleemid lastekasvatamisega on seotud vanemate ülalpidamiskohustusega. Leidub kohtulahendeid, kus huvipuudus lapse vastu on olnud aastatepikkune. Sellises olukorras ei leia kohus vajadust kohaldada vanemale toetavaid abinõusid, kuna eeldatavasti pole vanem võimeline ka käesoleval juhul täitma oma õigusi ja kohustusi. Tallinna Ringkonnakohtu lahendis nr 3-1-1-59-16 ilmnes asjaolu, et süüdistatav lapsevanem hoidus kuritahtlikult kõrvale oma ülalpidamiskohustusest. Tallinna Ringkonnakohtu otsuse kohaselt lapse isa rikkuselatise maksmise kohustust, mida tuleb täita kuni lapse täisealiseks saamiseni. Elatise mittemaksmise kujutab endast kuritahtlikkust Karistusseadustik § 169 mõttes. Ülalpidamiskohustuse täitmine hõlmab kogu vanema vara. Vajadusel tuleb langetada mõistlikke otsuseid, mis parandaksid varalist seisundit. Kohtu väitel on isa maksmata elatise võlgnevus 6000 eurot. Pärnu Maakohtus määrati isa KarS § 169 järgi süüdi ning teda karistati vangistusega viieks kuuks (Kohtuotsus nr 3-1-1-59-16, 2016).

Paraku tuleb kohtupraktikas ette olukordi, kus lahuselavad vanemate hoiakud ja arusaamised on nii erinevad, et nad ei suuda omavahel lapse suhtluskorras kokkuleppele jõuda. Sel juhul määratakse suhtlemise tingimused kohtus. Seejuures ei ole suhtluskorra kindlaksmääramise eesmärk üksnes lahus elava vanema õiguste tagamine, vaid lapse õiguste ja huvide kaitsmine (Lõhmus -Ein, 2018). Teatud juhtumite, näiteks kui vanem on olnud vägivaldne, puhul on kohus pidanud piirama suhtlusõigust. Tartu Ringkonnakohtu kohtumääruses nr 2-17-9910 tegeleti juhtumiga, kus väidetavalt ei lubanud laste ema isal kolmapäeviti telefoni teel suhelda ja nädalavahetustel kohtuda. Laste ema aga vaidles vastu, et pole laste ja isa suhtlust takistanud. Isale on tagatud lastega suhtlemine telefoni teel igal kolmapäeval alates kella 17.00-st. Kuid lapsed on nii emale, psühhiaatrile ja

lastekaitespetsialistile korduvalt väitnud, et ei soovi isaga kohtuda. Vastumeelne suhtlus võib kahjustada laste vaimset tervist. Laste isa ei ole teinud midagi lastega suhete parandamiseks, kuigi 21. mail 2018. aastal andis ta istungil nõusoleku läbida suhtlemise taastamiseks psühholoogilise nõustamise. Istungi pooled leppisid veel kokku, et laste ja isa kohtumine toimub 29. mail 2018. aastal lastekaitsetöötaja juuresolekul. Kuid laste isa kohtumisele ei ilmunud ega teavitanud mitteilumusest. Kuni isa ei ole läbinud psühholoogilise nõustamise lastega suhtlemise osas, siis piiratakse isa suhtlusõigust perekonnaseaduse § 143 lg-te 3 ja 5 alusel (Kohtumäärus nr 2-17-9910, 2019).

Põhirõhk kõigi lapse kasvatamise ja hooldamisega seotud küsimustes on lapse heaolu ja tema huvidega arvestamine. Eestis tuleneb lapse huvidest juhendumise kohustus mitmest õigusaktist. Nii tuleb laste õiguste konventsiooni artikli 3 kohaselt arvestada lapse parima huviga. Lastekaitseaduse järgi on lastekaitse põhimõtteks alati seada esikohale lapse huvid. Perekonnaseaduses kohustab kohut kõiki lapsesse puutuvaid otsustusi tegema eelkõige lähtudes lapse huvidest, arvestades seejuures kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huvisid. Samuti on Euroopa Nõukogu ministrite komitee lähtunud suuniste koostamisel lapsesõbralikku õigusemõistmist: liikmesriigid peavad tagama, et kõikides juhtumites, mis on otseselt või kaudselt seotud lapsega, seatakse esikohale laste huvid. Euroopa Inimõiguste Kohus on lapse huvidega arvestamise juures välja toonud olulised aspektid: huvidega on arvestatud siis, kui lapse perekondlikud sidemed on säilinud, välja arvatud juhul, kui need on ebasoovitavad ja, et ta saab areneda sobivas keskkonnas. Võttes arvesse lapse isiklikku arengut, sõltub lapse parim huvi konkreetsetest asjaoludest, nagu eest ja küpsuse astmest, vanemate kohalolekust või puudumisest, ümbritsevast keskkonnast ja kogemustest (Ühise hooldusõiguse lõpetamine ja hooldusõiguse üleandmine, 2013 lk 6).

Lähtudes läbi vaadatud kohtulahenditele ja uuringutele, selgub, et kohtud keskenduvad otsuste tegemisel lapse heaolule ja arengule. Samuti ilmnes, et vanemate õiguste ja kohustustega seotud kohtuvaidlused on aeganõudvad, keerulised ja emotsionaalselt rasked. Näiteks hooldusõiguste vaidluste korral on tegemist erinevate vanemate kohuste rikkumisega: lapse hooletusse jätmine, ülalpidamisest kõrvale kaldumine, suhtlusõiguste suhtes kokkuleppele mittejõudmine.

Lisaks tuli välja, et vanemate ja laste omavahelistes suhetes on vanemad peamiselt need, kes ei pea kinni oma kohustustest. Nii on sageli ette tulnud vanema poolt toime pandud vaimset ja füüsilist vägivalda. Kohtud on otsuste tegemisel tuginenud tihti lapse esindaja arvamusele. Ilmselgelt püüavad kohtud erinevaid osapooli lepitada ja nõustamisele suunata. Kompromissi aitavad seejuures saavutada lastekaitsetöötajad, kes suunavad probleemseid peresid psühholoogilise nõustamisevastuvõtule.

3 EMPIIRILINE UURIMUSE METOODIKA

Selles peatükis käsitletakse empiirilise uurimuse eesmärki ja uurimisülesandeid. Selgitatakse uuringu metoodikat ning kasutatud valimit.

3.1 Empiirilise uurimuse eesmärk ja uurimisülesanded

Käesoleva lõputöö teema on vanema õigused ja kohustused alaealise lapse kasvatamisel. Teemat käsitlevate teoreetiliste ülevaadete ning esitatud kohtulahendite ja uuringute kohaselt on vanemate õigused ja kohustused esmalt seotud lapse heaoluga. Vanemate kohustuste rikkumine toob endaga kaasa mitmeid riske lapse heaolus.

Varasematest uuringutest on selgunud, et vanemate seaduslastes teadmistes esineb mitmeid probleemseid kohti. Näiteks jõuti vanema hooldusõiguse määramise uuringus tulemuseni, et mitte kõik vanemad ei ole teadlikud, mida hooldusõigus endas täpsemini kujutab ning erinevate õiguste sisu on jäänud osadele ebaselgeks (Vanema hooldusõiguse määramise uuring, 2013 lk 127). Paraku ei osutu vanemate teadmised ka perekonnaseadusest väga kõrgeks. Harvad pole juhtumid, kus inimene on vastu võtnud perekonnaõiguslikke otsuseid või teinud perekonna suhtes tegusid, mille tagajärjed ei ole talle soodsad ja mida oleks saanud vältida. On oluline, et peret puudutavaid otsuseid langetatakse informeeritult, millega tagatakse oma huvide ja õiguste kaitset (Lõhmus -Ein, 2016 lk 1).

Uurimustöö eesmärk on välja selgitada ja hinnata lastevanemate teadlikkust oma õigustest ja kohustustest alaealise lapse kasvatamisel. Küsimustikuga kogutud tulemuste analüüsimisel hinnatakse, millised vanemaga seonduvad teemad vajavad enam tähelepanu. Lisaks võrreldakse uuringuga kogutud tulemusi perekonnaseaduses sätestatu ja vanema rolli teoreetiliste lähtekohtadega.

Uurimuse eesmärgi saavutamiseks püstitati järgmised uurimisülesanded:

- selgitada välja lastevanemate teadlikkus õigustest ja kohustustest lapse kasvatamisel;
- analüüsida, anda hinnanguid ja tuua seoseid lapsevanemate õiguste ja kohustuste teadlikkuse osas tuginedes rolliteooriale, perekonnaõiguse regulatsioonile ja kohtupraktikale;
- esitada järeldusi ja võimalusel ettepanekud lastevanemate teadlikkuse õiguste ja kohustuse osas.

Uurimuse läbiviimiseks kasutasin kvantitatiivset uurimismeetodit, kuna see võimaldab töödelda ja analüüsida korraga suurt andmehulka. Kvantitatiivne uurimismeetod on meetod, mille tulemusi

väljendatakse arvandmetes. Kvantitatiivset uurimismeetodit kasutatakse sageli loodus- ja täppisteadustes, kuid ka humanitaar- ja sotsiaalteadustes. Kvantitatiivse meetodi eesmärgiks on saada objektiivset informatsiooni, kaasates uuringusse võimalikult suure hulga Järvamaa lasteaeades käivate alaealiste lapsevanemaid (Kvantitatiivne uurimismeetod, s.a).

Kogutud andmed saab esitada numbriliselt ning nad peavad olema mõõdetavad. Põhiküsimus, millele vastust saab leida on „kui palju?“. Põhilised valdkonnad, kus kvantitatiivset meetodit kasutatakse on populatsiooni demograafia, käitumis-, suhtumisuuringud jne (Quantitative Research 2009).

Kvantitatiivset uurimismeetodit iseloomustab objektiivsus, suur tulemuste varieeruvus, summeeritavus, võrreldavus ning üldistatavus. Selle meetodi tugevused on andmete üldistatavus ja standardne lähenemine, mistõttu uuringu ajakulu on väike. Nõrkusteks on asjaolu, et selgitamata jääb populatsiooni käitumise põhjused/motivaatorid. Samuti ligipääs spetsiaalsetele inimgruppidele on keeruline (Ibid).

Kvantitatiivse uurimismeetodi on samuti välja selgitada põhjuslikud ja korrelatiivsed seosed tunnuste vahel. Seejuures peavad kasutatud meetodid olema korratavad. Kasutatud meetodite täpne kirjeldamine on väga oluline, kuivõrd soovitakse saada korratavaid tulemusi, mille põhjal on võimalik teha üldisi järeldusi (Hartas, 2010).

Uurimismeetod on oma loomult kaardistav, seletav ning arendav. Samuti võimaldab antud meetod võrrelda küsimustikuga kogutud andmeid vanema rolli, perekonnaseaduse ja üldise õiguskirjandusega. Teooria osale ja uurimistööle läheneti deduktiivselt, mistõttu teooria eelnes uurimusele. Siinjuures on rõhuasetus teooria kontrollimisel. Kvantitatiivne uurimismeetod põhineb seisukohal, et sotsiaalne tegelikkus eksisteerib objektiivselt (Õunapuu, 2012, lk 55). See on kõige levinum seisukoht teooria ja sotsiaalse uuringu seosest (Bryman, 2012).

Kvantitatiivne meetod sobib minu lõputöösse, kuna selle kaudu sain uurida lastevanemate teadlikkust oma õigustest ja kohustustest lapse kasvatamisel ning saadud tulemusi analüüsida ja hinnata.

Valim peab olema esinduslik uuritava üldkogumi või populatsiooni suhtes, mille kohta tahame järeldusi teha. Nõnda valimi moodustamisel püütakse minimeerida selle erinevust üldkogumist. Üldiselt jagatakse valimid tõenäosuslikeks ja mittetõenäosuslikeks. Esimese korral teatakse iga objekti valimisse sattumise tõenäosust. Mittetõenäolise valimi puhul ei kasutata juhuslikku valimismeetodit. See tähendab, et mõnedel populatsiooni esindajatel on suurem tõenäosus valimisse sattuda kui teistel (Rämmer, 2014).

Antud lõputöös on kasutatud valimi moodustamiseks tõenäosuslikku ja eesmärgipärast valiku meetodit, mis võimaldab täpsemalt uurida konkreetset inimrühma. Uurimuse teemast tulenevalt oli oluline, et uuritav oleks lapsevanem, kellel on üks või rohkem alaealist last. Koostatud küsitlusele vastasid 4-7 aastaste laste vanemad kokku üheksast erinevast lasteaiast. Lasteaedadest kaks asus Paides, üks Türil, üks Roosna-Allikul, üks Järva-Jaanis, üks Viisus, üks Väätsal ja üks Oisus.

Lõputöös analüüsitavate andmete kogumisega alustati 2020. aasta septembrikuus. Andmeid koguti struktureeritud ankeetküsimustikuga. Andmete kogumisele eelnes ettevalmistusperioodil, mil koostati ankeetküsimustik ning testiti katsesihtgruppi kuuluvate vastajatega. Algselt olin planeerinud küsitleda vähemalt sada lapsevanemat, kuid kokku tuli 104 vastust. Ankeetküsitlusest saadud tulemused on vähemalt 30%-se usaldusväärsusega.

Esialgse katsetamisega saadi ankeetküsimustikule 29 vastust ajavahemikus 26.09-03.10.2020. Saatsin ankeetküsimustiku Tallinna Tehnikakõrgkooli tudengitele meili teel. Hiljem täiendasin küsimustikku ning saatsin uuesti vastamisele, millega kogusin 75 uut vastust. Kui planeeritakse uurimiseks läbi viia küsimustik, siis on mõistlik seda väiksema arvu inimeste pealt läbi testida, selleks et vältida võimalikke väärarusaamatusi (Beilmann, 2020). Katsest saadavat tagasisidet arvestasin lõpliku küsimustiku koostamisel – täiendasin küsimustiku, tegin parandusi sõnastuses ning muutsin laused arusaadavamaks.

Vastajate saamiseks kontakteerus lõputöö uurimise alla võetud lasteaedadega ning alustas läbirääkimisi lasteaija juhtkonnaga, et saada luba uuringu läbiviimiseks. Ankeetküsimustiku internetiaadress jagati õppealajuhatajale või direktorile, kes omakorda tegi selle kättesaadavaks lapsevanematele.

Kogudes uurimustööks vajalikku informatsiooni, jälgis autor, et küsitluses osalejaid ei kahjustataks mingil moel, mistõttu tähelepanu pöörati anonüümsusele ja konfidentsiaalsusele. Oluline oli, et uuritavad olid vabatahtlikult nõus küsimustikus osalema (Teadustöö eetika, s.a). Samuti tuli vastajatele kindlaks teha, et kogutud andmeid kasutatakse ainult üliõpilastöös ning ei avalikustata kusagil mujal. Küsitluse (Lisa 1) eesmärgist teavitati osalejaid ankeedi alguses olevas kaaskirjas.

Empiirilises uurimuses koguti materjali kvantitatiivse ankeetküsimustikuga. Ankeetide kasutamine on uuringus efektiivseim meetod, kuna neid saab saata korraga erinevatele vastajatele ning puudub intervjuerija mõjutus. Ankeetide täitmine on inimestele mugav, sest nad saavad seda teha endale sobival ajal ja kohas (Bryman, 2012).

Ankeetküsimustiku koostamisel kasutati autori Katrin Kiisk magistritööd, perekonnaseadust ning lapse õiguste ja vanemluse uuringut, kuna need annavad hea ülevaate käesoleva lõputöö teoreetilisest osast.

Ankeetküsimustik koosnes valikuvastustega küsimustest ja hinnangu skaalal põhinevatel väidetel. Küsimustik (Lisa 2) koosneb neljast teemaplokist, kuhu alla kuuluvad väited. Esimeses plokis koguti sotsiaaldemograafilisi andmeid: sugu, vanus, rahvus, haridus. Teine plokk puudutab vanemate hooldusõiguse põhimõtteid, mis reguleerivad kõige otsemalt tänases Eestis laste ja vanemate vahelisi õigusi. Kolmas küsimuste plokk annab vajalikku teavet vanema hoolduskohustuste kohta, mis eeldab, et vanemad täidavad hoolduskohustust omal vastutusel ja üksmeelel, pidades silmas lapse igakülgset heaolu. Neljanda ploki küsimustega sooviti saada vanemate arvamust lapse füüsilisest karistamisest. Viimases plokis koguti vanemate arvamust vanema rolli täitmisest, mis mängib lapse elus olulist osa.

Väite skaala vastamisel kasutati 4-pallilist Likert-tüüpi skaalat, kus tuli valida vastusevariantide „alati“, „enamasti“, „mõnikord“ ja „mitte kunagi“ vahel. Lisaks kasutati lapse kasvatamise ja vanema olemise küsimustes skaalat „täiesti nõus“, „pigem nõus“, „ei oska öelda“ ja ei ole üldse nõus“. Vastamise käigus valis vastaja enda jaoks kõige sobivama vastusevariandi.

Ankeetküsimustik koostati keskkonnas Google Forms ning andmete analüüsi meetodiks kasutati Exeli andmetöötlusprogrammi. Samas keskkonnas koostati kogutud andmete põhjal tasapinnalised lihtdiagrammid ja sektordiagramm. Tasapinnaline lihtdiagrammiga on võimalik esitada küsimustiku tulemuse erinevaid komponente osahulkadena. Andmete graafiline esitamine on oluline, kuna annab hea ja selge ülevaate infost (Õunapuu, 2012, lk 184-187).

Samuti kasutati võrdlusanalüüsi, kus võrreldi tulemusi vanema rolli teoreetiliste lähtekohtade ja perekonnaseadusega. Võrdlusanalüüsiga saame öelda, kuivõrd sarnanevad uuringuga saadud vanemate seisukohad teooria ja seadusandlusega (Andmetöötlismeetodid, s.a). Lisaks teostati dokumendivaatlus, kus kõrvutati tulemusi riigikohtu lahenditega, väljaselgitamaks kuidas probleemseid õigusi ka kohustusi kohtupraktikas selgitatakse. Selleks koostati vaatlusinstrumet (Lisa 3) tabelis on välja toodud info kohtulahendite andmete, toimumise aja, kohtuasja numbrite ja asutuse nimede kohta. Valiti värskemaid kohtulahendeid.

Elektroonilise küsimustiku kasuks otsustati seetõttu, et selle loomine on lihtne, see säästab autori aega ja vaeva, ning see võimaldab saada kiirelt vastuseid. Samuti selline uurimisviis sobib käesoleva uurimuse eesmärgini jõudmist, kuna võimaldab korraga küsitleda ning vastuseid saada suure hulga inimeste käest (Bryman, 2012, lk 676).

4 EMPIIRILISE UURINGU TULEMUSED JA ANALÜÜS

Käesolevas peatükis tuuakse välja ankeetküsitluse tulemused ja analüüsitakse lapsevanemate teadlikkust lapse kasvatamisel tulenevatest õigustest ja kohustustest. Esitatakse uuringu tulemuste seos vanema rolli teoreetiliste lähtekohtadega ja kehtiva perekonnaõigusliku regulatsiooniga.

4.1. Lastevanemate teadlikkus õigustest ja kohustustest lapse kasvatamisel ankeetküsitluse tulemused ja analüüs

Alapeatükis käsitletakse lapsevanemate teadlikkusest hooldusõiguse põhimõtetest, lapse esindamist puudutavatest asjaoludest, hoolduskohustustest ning suhtumist distsiplineerimismeetodite kohta.

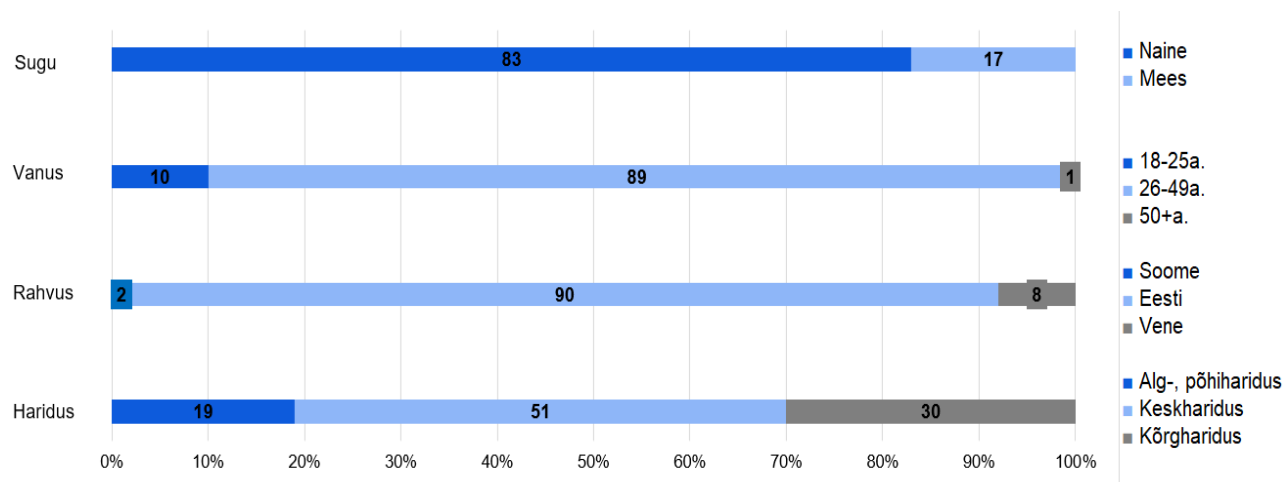
Antakse ülevaade olulisematest uurimistulemustest ja teoreetilistest lähtekohtadest ning peamistest analüüsis ilmnunud kitsaskohtadest. Samuti kirjeldatakse võimalike lahendusi peamistele probleemidele.

Lähtudes eeltoodust vaadeldakse ja analüüsitakse riigikohtu praktika põhjal hooldusõiguse ja ülalpidamiskohustuse selgitusi. Tuuakse välja kohtulahendite analüüsi järeldused, mis kajastavad kohtu seisukohti vanemate hooldusvaidluste lahendamisel.

4.1.1 Vastajate jaotus sotsiaaldemograafilistes andmetes

Autor viis läbi kvantitatiivse küsitluse vanemate õiguste ja kohustuste teadlikkuse väljaselgitamiseks (Lisa 1), millele vastas kokku 104 lapsevanemat, neist 17% olid isad ja 83% emad. Vastanud (vt joonist 1) olid vanuses 18-50 aastat. Kõige rohkem (89%) vastanutest kuulusid vanuse rühma 26-49 aastat, 10% kuulusid vahemikku 18-25 aastat ja 50 + aastat vahemikku jäi 1%. Kui vaadata lapsevanemate rahvust, siis 90% olid eestlased, 8% venelased ja 2% soomlased. Lastevanemate haridustase oli samuti teada. Kõige enam kõikidest vastanutest (51%) oli keskharidusega, 30% kõrgharidusega ja 19% alg- ja põhiharidusega.

Allolev joonis annab ülevaate lapsevanemate demograafilistest andmetest.

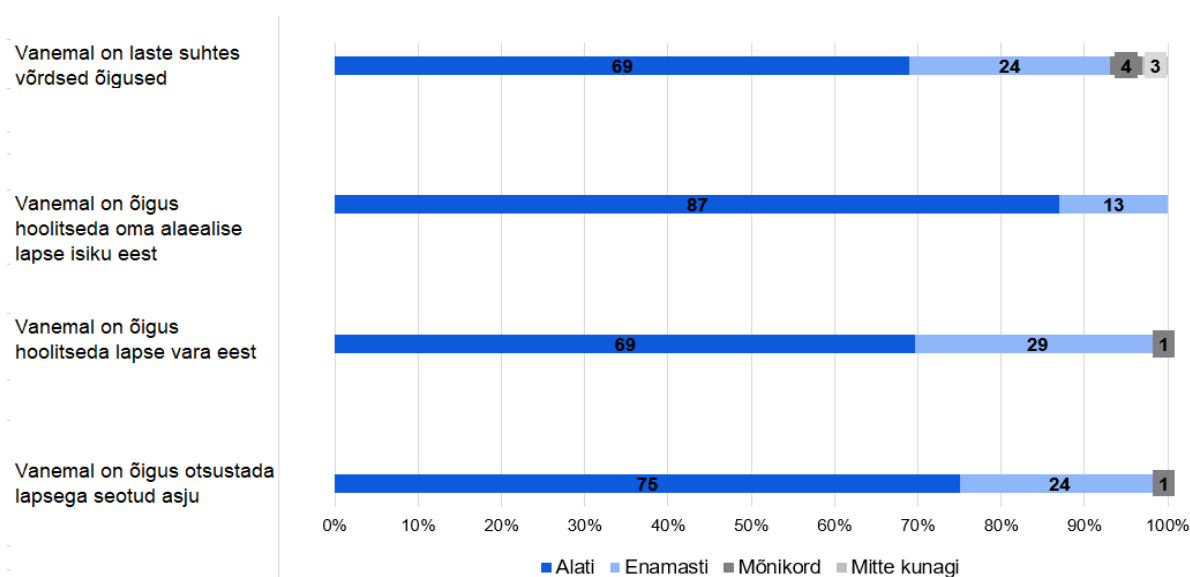
Joonis 1. Vanemate sotsiaaldemograafilised andmed

4.1.2 Lastevanemate teadlikkus hooldusõiguse teostamise põhimõtetest

Alapeatükk annab ülevaate lapsevanemate teadlikkusest hooldusõiguse põhimõtetest, sealhulgas lapse esindamist puudutavatest asjaoludest.

Autor esitas valimisse kuulunud lapsevanematele erinevaid hooldusõiguse põhimõttega seonduvaid väiteid, mille suhtes tuli vastates asuda seisukohale kas „alati“, „enamasti“, „mõnikord“, või „mitte kunagi“.

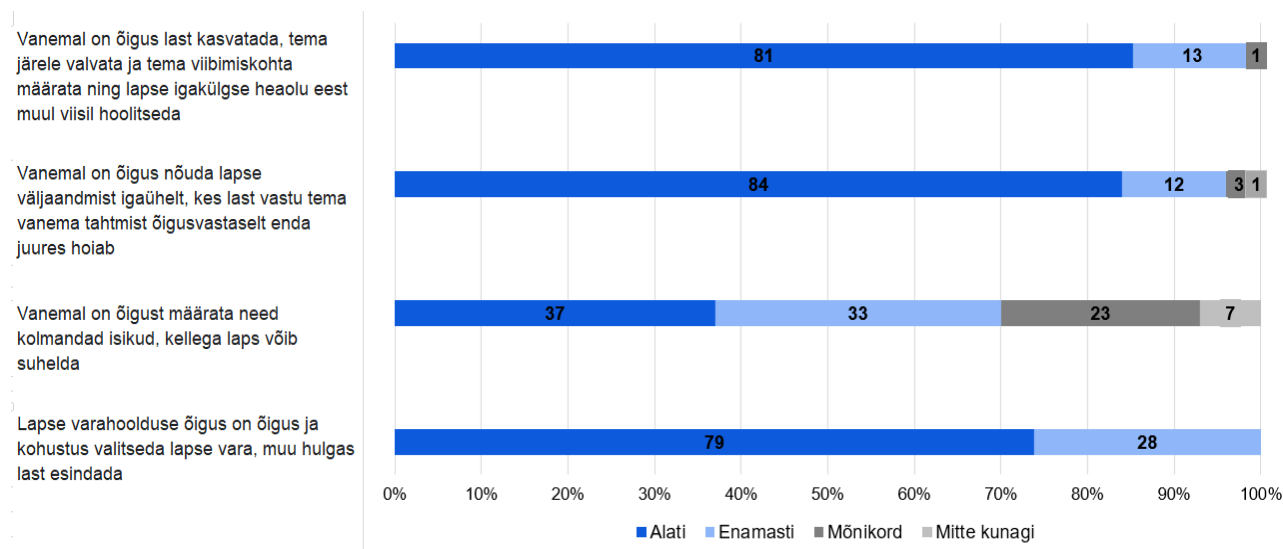
Alloleval joonisel on välja toodud lastevanemate teadlikkus hooldusõiguse põhimõtete kohta.

Joonis 2. Lastevanemate teadlikkus hooldusõiguse põhimõtete kohta

Küsitluse tulemusest nähtub (vt joonis 2), et enamus vastasid „alati“ või „enamasti“, hooldusõiguse põhimõtte kohta käivatele väidetele. Tegelikult perekonnaseaduse järgi vanemad teostavad lapse suhtes ühist hooldusõigust ja täidavad hoolduskohustust omal vastutusel ja üksmeeles, pidades silmas lapse igakülgset heaolu (PKS § 118 lg 1). Hooldusõiguse teostamisel tuleb arvestada, et mõlemal vanemal on võrdsed õigused ja kohustused (PKS § 116 lg 1). Uurides küsimustiku tulemusi, selgus, et vastajate arvates omavad ja täidavad mõlemad vanemad lapse suhtes ühist hooldusõigust. Vanemate teadmised hooldusõiguse põhimõtetest on rahuldav. Rolli teooria kohaselt perekond on hierarhia, mille liikmed asuvad võrdsel tasandil, nad on üksteist täiendavad, seega mõlemal vanemal on samaväärne vastutus lapse kasvatamisel. See tähendab, et praktika üldiselt sarnaneb vanemliku teoreetiliste lähtekohtadega.

Alloleval joonisel on välja toodud lastevanemate teadlikkus lapse isiku-, vara-, ja otsustusõiguse kohta.

Joonis 3. Lastevanemate teadlikkus lapse isiku-, vara-, ja otsustusõiguse kohta

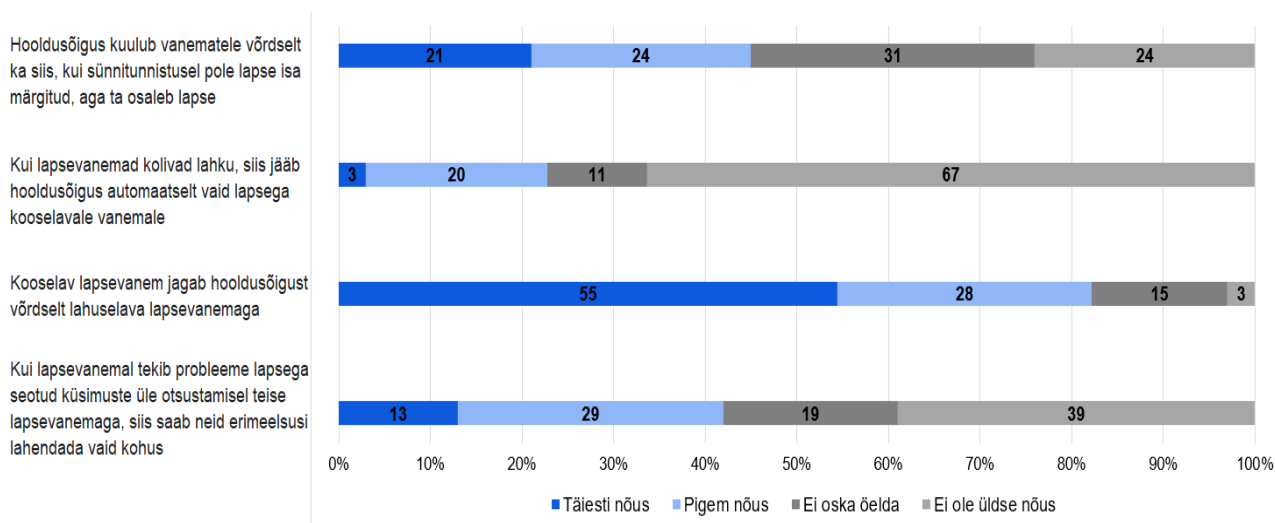
Huvitav on asjaolu, et valdav enamus olid teadlikud lapse isiku-, vara ja otsustusõigusest, kuid kõige rohkem teadmatust tekitas lastevanemate seas väide: „vanemal on õigus määrata kolmandad isikud, kellega laps võib suhelda“. Suurem osa vastasid „alati“ 37%, „enamasti“ 33% ning „mõnikord“ 23%. Kehtiva regulatsiooni kohaselt hõlmab vanemahooldusõigus õigust hoolitseda lapse isiku eest (isikuhoidus), vara eest (varahooldus) ning otsustada lapsega seotuid asju (PKS § 116 lg 2). Samas ka järele valvata ning määrata tema viibimiskoha ja suhtlusringkonda ning määrata kolmandad isikud,

kellega laps võib suhelda. Lisaks võib vanem nõuda lapse väljaandmist igahelt, kes last vastu tema vanema tahtmist õigusvastaselt enda juures hoiab (PKS § 126 l g 1 ja 2). Seega need lapsevanemad, kes valisid vastusevariandiks „mõnikord“ ja „mitte kunagi“ vajavad teavitustööd vanema otsustusõiguse osas.

Kokkuvõttes analüüsid küsitlusega kogutud vastuseid, ilmneb, et enamik vastanutest nõustub, et lapse arengu ja heaolu esmasteks tagajateks on eelkõige tema vanemad.

Lähtuvalt teoreetilistest lähtekohtadest on perekonna põhieesmärgiks edendada ühiskondlikku ellujäämist, sealjuures rahuldades lapse füüsilisi, psühholoogilisi vajadusi (Jakovina & Jakovina, 2017, lk 151, 164).

Alloleval joonisel on välja toodud lastevanemate teadlikkus lapse hooldusõigus kuuluvuse kohta

Joonis 4. Lapsevanemate teadlikkus lapse hooldusõigus kuuluvuse kohta

Uurimuse tulemustes ilmnemist palju lahkavamat (vt joonis 4). Kõige rohkem teadmatust tekitab lapsevanemate seast väide „hooldusõigus kuulub vanematele võrdsest ka siis, kui sünnitunnistusel pole lapse isa märgitud, aga ta osaleb lapse kasvatamises“. Vastust „täiesti nõus“ valis 21% vastajatest, „pigem nõus“ 24%, „ei oska öelda“ 31% ning „ei ole üldse nõus“ 24%. Perekonnaseadus sätestab, et lapse ema on naine, kes on lapse sünnitanud ning lapse isa on mees, kes on lapse eostanud (PKS § 83, 84). Isa kande lapse sünnitunnistusel ei ole Eesti õiguses kohustuslik. See tähendab, et kõikidele lastele ei ole tagatud õigus tunda oma vanemaid ja olla nende poolt hooldatud. Tihti on see lapsevanema(te) teadlik valik. Vanema ühine hooldusõigus ei kuulu isale, kes

pole sünnitunnistusele märgitud (Orav, 2018). Lähtudes uuringu tulemustest, on vanematel õigusteadvus põlvnemisest tulenevalt õigusest ja kohustused madal ning on tekitanud neil arvukaid väärarusaamisi.

Samuti oli eriarvamus ka väitega „kui lapsevanemad kolivad lahku, siis jääb hooldusõigus automaatselt vaid lapsega kooselavale vanemale“. Väitega ei olnud üldse nõus 67%, „pigem nõus“ 20% ja „ei oska öelda“ 11%. Perekonnaseaduse kohaselt kui ühist hooldusõigust omavad vanemad elavad alaliselt lahus, otsustavad nad üldjuhul ka lapsega seotud asju ühiselt (PKS § 145 lg 1). Seega säilivad ühise hooldusõiguse korral mõlemal vanemal lapse suhtes üldjuhul võrdsed õigused ja kohustused. Sellest lähtudes oli suurem osa vastajatest valinud korrektse vastuse variandi.

Paraku tekitas lastevanemate seas teadmatust ka väide „kui lapsevanemal tekib probleeme lapsega seotud küsimuste üle otsustamisel teise lapsevanemaga, siis saab neid erimeelsusi lahendada vaid kohus“. Väitega olid täiesti nõus 13%, „pigem nõus“ 29%, „ei oska öelda“ 19% ja 39% ei olnud sellega üldse nõus. Perekonnaseaduse § 119 järgi, kui vanemad ei suuda lapse kasvatamisel ühisele kokkuleppele jõuda, võib kohus vanema taotlusel anda otsustusõiguse ühele vanemale. Lisaks on vanematel võimalus leppida kokku hooldusõigusega seonduvates küsimustes, nii kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja kui ka notariga. Sellised kokkulepped on samuti täitmiseks kohustuslikud ning omavad kohtumäärusega sarnast mõju (Kiisk, 2016). Praktika käigus on selgunud, et lapsevanemad ei ole kõik informeeritud erimeelsuste lahendamise teenustest, mida pakuvad kohalikud omavalitsused oma elanikele.

Vanema rolli kohaselt on perekonna edukaks toimimiseks ja kooseluks oluline, et kõik pereliikmed panustavad ühisesse ellu (Tuuling, 2007). Vanemate rolli täitmine on oluline, kuna see määrab lapse suhtlemisoskuste, hoiakute ja käitumisharjumuste välja kujunemist ning mõjutab ka lapse elukvaliteeti (Sinisaar & Tammpuu, 2009). Tegelikult üritavad mõlemad vanemad hoolimata lahusolekust toetada lapse arengut ja hoida temaga häid suhteid.

Alljärgneval joonisel on välja toodud lastevanemate teadlikkus lapse suhtlusõiguse kohta

Joonis 5. Lastevanemate teadlikkus lapse suhtlusõiguse kohta

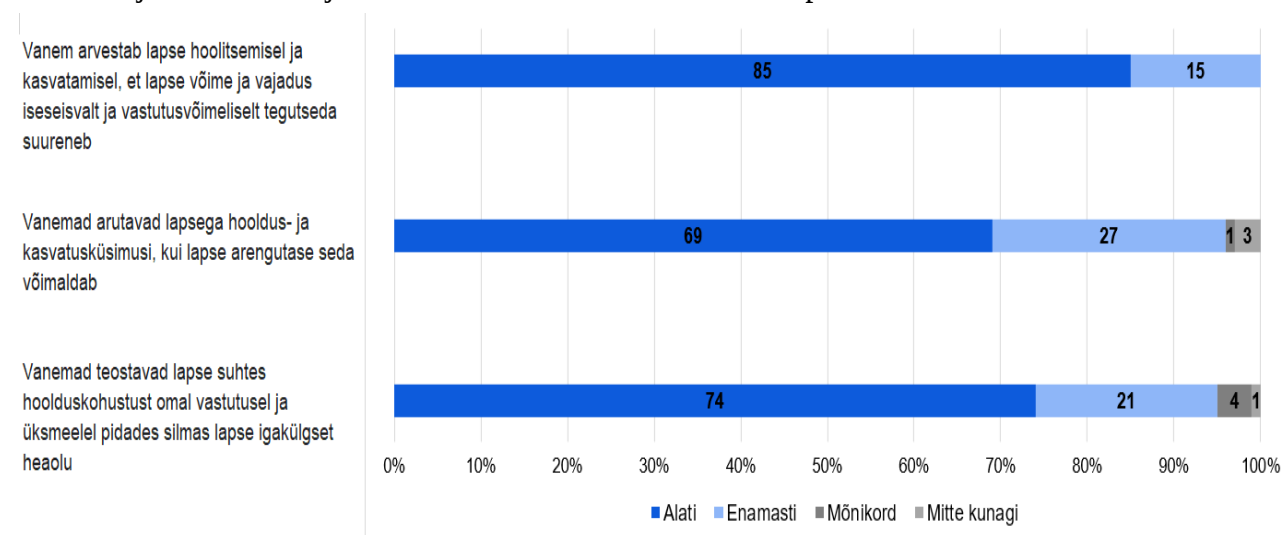
Küsitluses uuriti ka lastevanemate teadlikkust suhtlusõiguse tähendusest. Analüüsi vastustest nähtub (vt joonist 5), et suurem osa (91%) vastanutest arvab, et suhtlusõigus tähendab õigust suhelda mõlema vanemaga ning viimasel on omakorda õigus, sealjuures kohustus suhelda lapsega. Vanem peab hoiduma tegevusest, mis kahjustab lapse suhet teise vanemaga või raskendab lapse kasvatamist. Sama säte kehtib, kui last hooldab ja kasvatab muu isik (Claudius Õigusbüroo, 2019). Lapsel on õigus isiklikult suhelda mõlema vanemaga. Mõlemal vanemal on kohustus ja õigus suhelda lapsega isiklikult (PKS § 143 lg 1 ja 2). Seega analüüsi tulemused kinnitavad seda, et suurem osa (91%) lastevanematest on teadlikud suhtlusõiguse kohta.

Analüüsitud tulemustelt selgus, et vastajate arvates omavad ja täidavad mõlemad vanemad lapse suhtes ühist hooldusõigust. Samuti enamik vastanutest nõustus, et lapse arengu ja heaolu esmasteks tagajateks on eelkõige tema vanemad. Uurimuse tulemustest ilmnes palju lahkavamus vanema hoolduskuuluvusega seotud väidete kohta. Seega on suuremal osal küsimustikule vastanutel madal teadlikkus põlvnemisest tulenevatest õigustest ja kohustustest.

4.1.3 Lastevanema teadlikkus hoolduskohustuste lapse kasvatamisel

Käesolev peatükk keskendub lastevanemate teadlikkusele, hoolduskohustustest. Eeldatakse, et vanemad täidavad hoolduskohustust omal vastutusel ja üksmeelel, pidades silmas lapse igakülgset heaolu.

Alloleval joonisel on välja toodud lastevanemate teadlikkus lapse hoolduskohustuste kohta

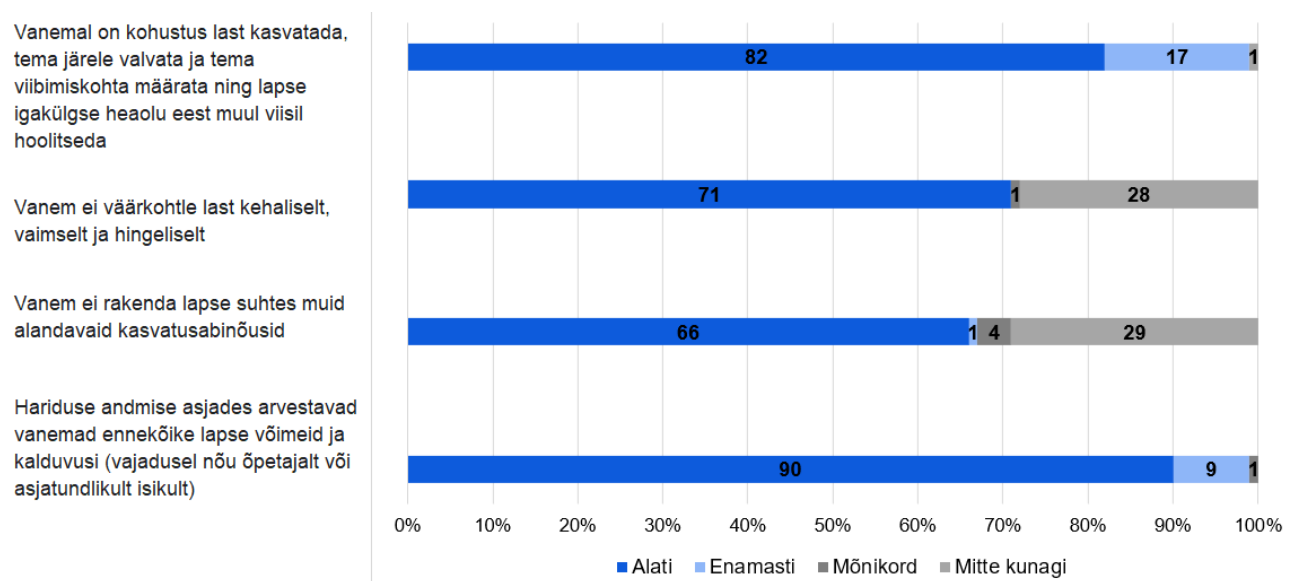

Joonis 6. Lastevanemate teadlikkus lapse hoolduskohustuste kohta

Andmete uurimisel oli näha (vt joonis 6), et valdav enamus lapsevanematest vastasid „alati“, seisukohtadele, et vanemad peavad lapse kasvatamisel arvestama tema heaoluga ning kaasama last kasvatus küsimustes. Perekonnaseaduse järgi last hooldades ja kasvatades arvestavad vanemad, et tema võime ja vajadus iseseisvalt ja vastutusvõimeliselt tegutseda suureneb. Kui lapse arengutase seda võimaldab, arutavad vanemad lapsega hooldus- ja kasvatusküsimusi ja täidavad hoolduskohustust omal vastutusel ja üksmeeles, pidades silmas lapse igakülgset heaolu (PKS § 116 lg 3, § 118 lg 1).

Kokkuvõttes kolmveerand vastanutest olid teadlikud vanema kohustustest arvestada lapse heaolu ja iseseisva otsustusvõimega.

Alloleval joonisel on välja toodud lastevanemate teadlikkus lapse isikuhoolduse kohustuste kohta.

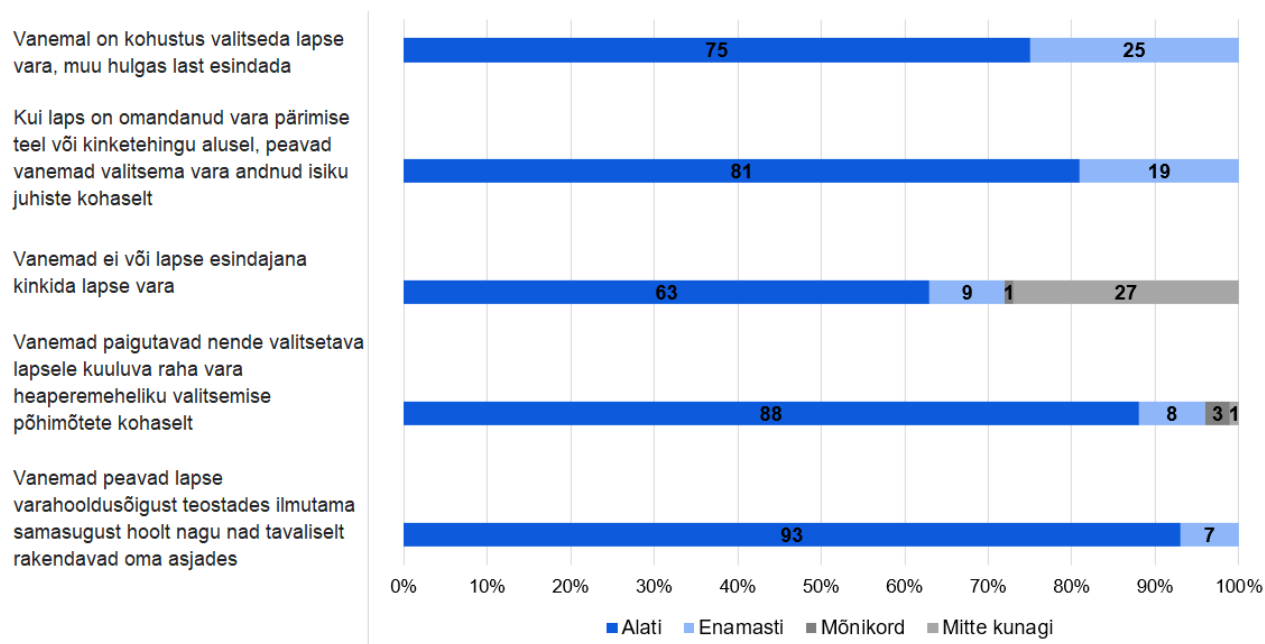
Joonis 7. Lastevanemate teadlikkus lapse isikuhoolduse kohustuse kohta

Käesoleva uuringu statistika näitab (vt joonis 7), et valdav osa 99% lastevanematest olid teadlikud, et vanematel on alati kohustus last kasvatada, tema järele valvata ja igakülgse heaolu eest hoolitseda. Kehtivas õiguskorrast tulenevalt on vanem kohustatud kandma igakülgset hoolt oma lapse suhtes (PKS § 124). Vastanute seas tekitas segadust väited „vanem ei väärkohtle last kehaliselt, vaimselt ja hingeliselt“ ja „vanem ei rakenda lapse suhtes muid alandavaid kasvatusabinõusid“. Nimelt võisid vägivalda eitavad vanemad valida arusaamatuses nii „alati“ kui ka „mitte kunagi“ vastusevariandi. Seega neid väiteid ei saanud analüüsida, kuna andmed võisid olla valed.

Vastajatest 90% nõustusid täielikult, et hariduse andmise asjades tuleb arvestada ennekõike lapse võimete ja kalduvustega ning vajaduse korral küsivad nõu õpetajalt või muult asjatundlikult isikult. Seaduse kohaselt peavad vanemad arvestama lapse harimisel tema omapärasid (PKS § 125). Käesoleva uuringu tulemused näitavad, et vanemad on hariduslike küsimustega kursis.

Eriksoni teooria kohaselt on perekond lapse esmane ja kõige mõjuvõimsam arengukeskkond. Lapsevanemate ülesanne on lapse heaolu tagamine, lapse kaitsmine ja harimine (Krull, 2018). Tulemuste kohaselt võib väita, et vanemad peavad oluliseks kaasata end lapse arengukeskkonda seal hulgas kaitsta ja kanda hoolt lapse hariduse eest.

Alloleval joonisel on välja toodud lastevanemate teadlikkus lapse varahoolduse kohustuse kohta.

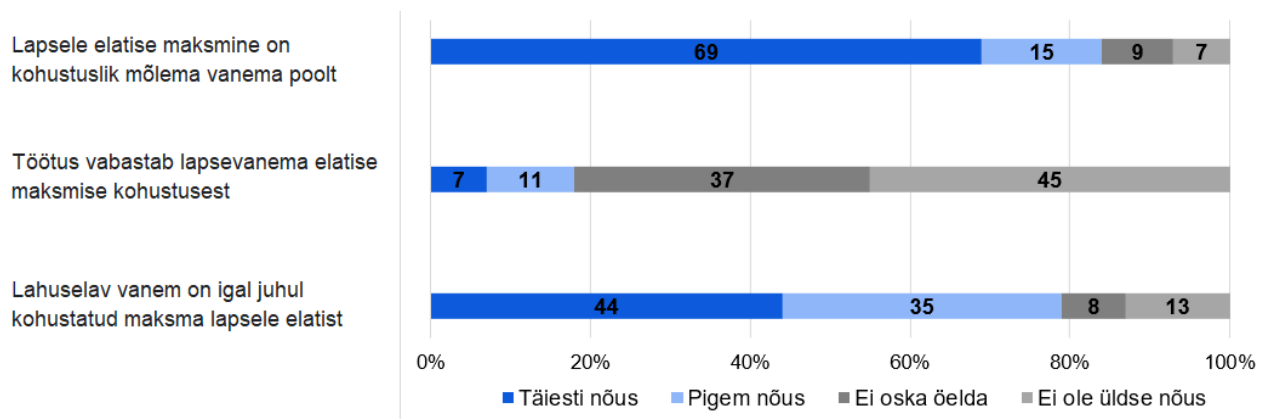

Joonis 8. Lastevanemate teadlikkus lapse varahoolduse kohustuse kohta

Valdav osa vastajatest nõustusid täielikult (vt joonis 8), et lapsevanem peab lapse vara heaperemehelikult valitsema. Kehtiva regulatsiooni kohaselt vanemad paigutavad lapsele kuuluva vara heaperemeheliku valitsemise põhimõtete kohaselt. Vanemad ei või lapse esindajana kinkida lapse vara. Vanemad peavad ilmutama samasugust hoolt nagu nad tavaliselt rakendavad oma asjades. (PKS § 129, 130, 133). Seega lapsevanemate teadmised on kõrged lapsele kuuluva vara ja selle toimetamise asjus.

Vastanute seas tekitas segadust väide „vanem ei või lapse esindajana kinkida lapse vara“. Nimelt võisid vanemad, kes taunisid omaalgatuslikku vara kinkimist, valida arusaamatuses nii „alati“ kui ka „mitte kunagi“ vastusevariandi. Seega neid väiteid ei saanud analüüsida, kuna andmed võisid olla valed.

Alloleval joonisel on välja toodud lastevanemate teadlikkus lapse ülalpidamiskohustuse kohta.

Joonis 9. Lastevanemate teadlikkus lapse ülalpidamiskohustuse täitmise ja elatise maksmise kohta

Järgnevalt küsitleti lapsevanemaid ülalpidamiskohustuste täitmise ja elatise maksmise kohta (vt joonis 9). Joonisel on näha, et valdav enamus (69%) olid täiesti nõus, et lapse elatise maksmine on kohustuslik mõlema vanema poolt ühiselt. Vastavalt perekonnaseadusele vanemaid ei vabasta oma alaealise ülalpidamise kohustusest ja üldjuhul lapse vanemad on kohustatud last ülal pidama kuni täisealiseks saamiseni (PKS § 96 § 102 lg 2). Ülejäänud, kes valisid seisukohti „pigem nõus“, „ei oska öelda“ ja „ei ole üldse nõus“ ei ole teadlikud, selles et mõlema vanema poolt lapse elatise maksmise tingimustest.

Väitele, kas vanema töötus vabastab lapsevanema elatise maksmise kohustusest valisid 45% vastusevariandi „ei ole üldse nõus“, 37% „ei oska öelda“, 11% olid „pigem nõus“ ja 7% oli sellega „täiesti nõus“. Kehtiva regulatsiooni kohaselt ei vabasta töötus elatise maksmisest ega selle vähendamist. Elatise maksmisest võivad vabastada erandlikud mõjuvad põhjused, nt vanema töövõimetus või tema teised alaealsed lapsed, kes jääksid elatist saama õigustatud lapsega võrreldes majanduslikult kehvemasse olukorda (PKS § 102 lg 2). Tulemusest on näha, et alla pooled (45%) vastanutest ei olnud üldse nõus antud väitega, mis on õige seisukoht lähtuvalt seadusest.

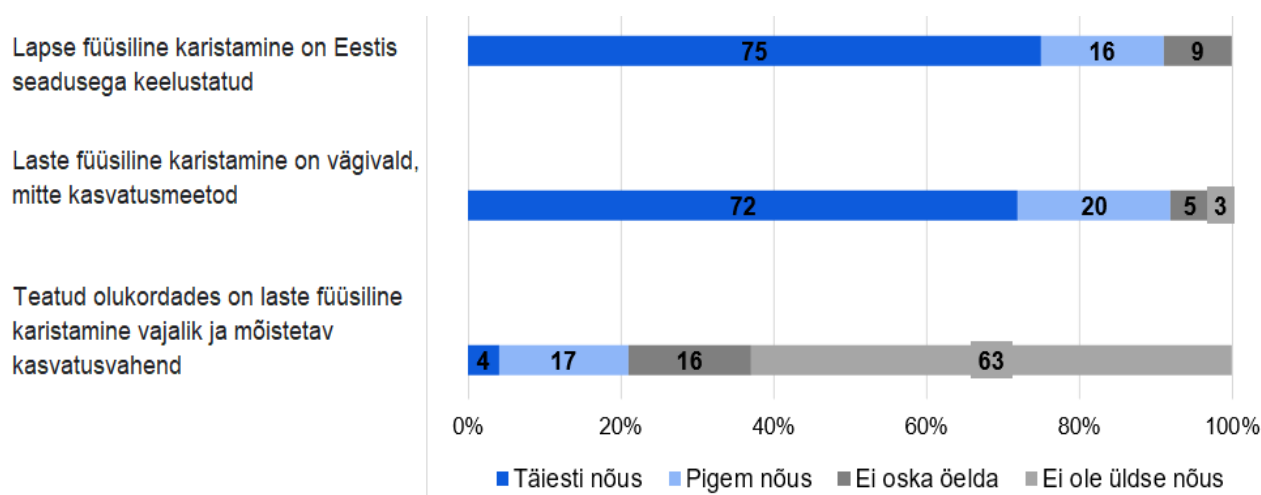
Mis puudutab lahuselava vanema elatise maksmist, siis 44% vastanutest olid väitega täiesti nõus, 35% pigem nõus, 8% ei osanud öelda ja 13% ei olnud üldse nõus. Tegelikult perekonnaseaduse kohaselt alaealise lapse vanem täidab lapse ülalpidamise kohustust elatise maksmise teel eeskätt juhul, kui ta ei ela lapsega koos või kui ta ei osale lapse kasvatamises (PKS § 100 lg 2). Uuringust selgus, et alla pooled (44%) vastanutest olid täiesti nõus, et lahuselav vanem on kohustatud maksma

elatist. Seega üle poole vastanutest ei olnud teadlikud elatise maksmise normidest. Sellest lähtuvalt vajavad lapsevanemad rohkem teavitamist elatise maksmise korrast.

4.1.4 Lastevanemate teadlikkus laste füüsilise karistamise osas

Käesolevas peatükis uuriti lastevanematelt lapse distsiplineerimismeetodite kohta. Kuigi lapse igasugune väärkohtlemine on seadusega keelatud, kogevad lapsed teatud tasemel vägivalda – kas füüsiline või emotsionaalne. Tihtipeale põhjendavad vägivalla toimepanijad, et tegemist on lapse distsiplineerimise või harimisega või ekslikust uskumusest, et see on lapse enda huvides (Henry & Lenihan, 2018, lk 4).

Alloleval joonisel on välja toodud lastevanemate teadlikkus lapse füüsilise karistamise kohta.

Joonis 10. Lastevanemate teadlikkus lapse füüsilise karistamise kohta

Pea kolmveerand (75%) lastevanematest nõustusid täielikult väitega, et laste füüsiline karistamine on seadusega keelatud. Samas esinesid mõningad erinevused lapsevanemate seas, kes olid pigem nõus (16%) või ei osanud selle küsimusele vastata (9%) (vt joonis 10).

72% lastevanematest nõustusid täielikult, et laste füüsiline karistamine on vägivald, mitte kasvatusmeetod, 20% pigem nõustusid, 5% ei osanud arvamust avaldada ning ainult 3% ei olnud väitega üldse nõus.

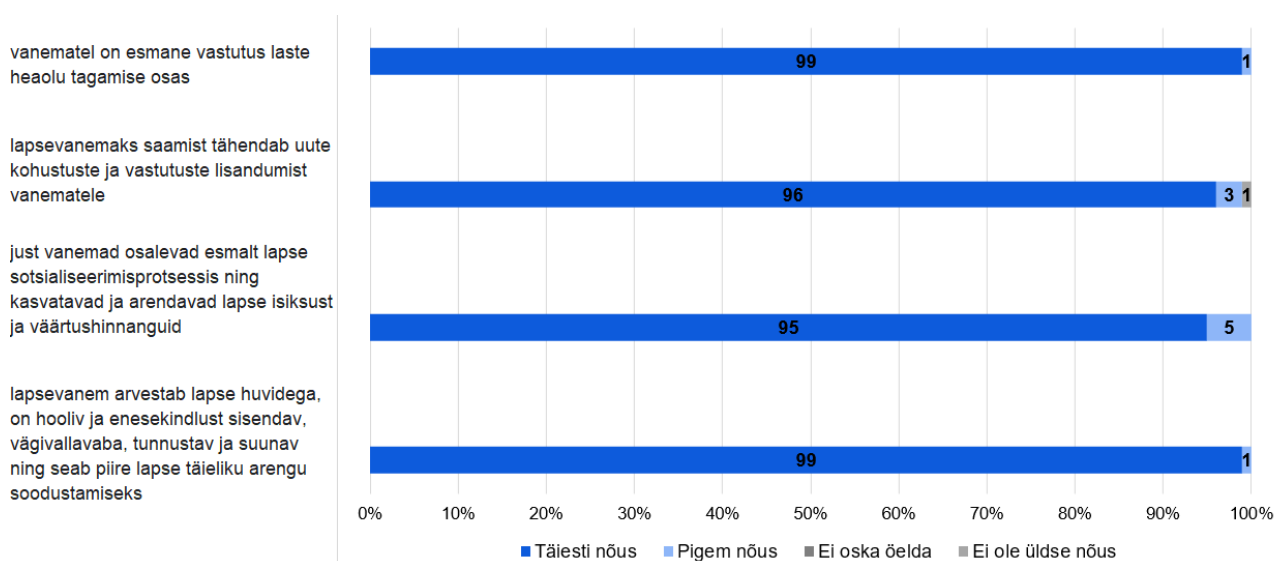
Sealjuures valdav osa (63%) vanematest ei ole üldse nõus, et laste füüsiline karistamine on teatud olukordades mõisteta kasvatusvahend. Samal ajal leiavad ligi 21% vastanutest, et teatud olukordades on karistamine vajalik ja mõisteta. Ligi 16% ei osanud oma arvamust avaldada.

Lastekaitseaduse kohaselt on keelatud igasugune laste väärkohtlemine, sealhulgas vaimne, emotsionaalne, kehaline ja seksuaalne vägivald. Samuti kuulub väärkohtlemise alla lapse mistahes karistamine mõnel muul viisil, mis ohustab tema vaimset, emotsionaalset või füüsilist tervist. Füüsilist jõudu tohib kasutada vaid lapse liikumise või liigutuste piiramiseks ähvardava või temast lähtuva ohu tõrjumiseks. Füüsilist jõudu ei ole lubatud kasutada karistuse eesmärgil (LasteKS § 24 lg 1 ja 4).

Analüüsi tulemustest nähtus, et suurem osa lastevanemate seast on teadlikud, et Eestis on keelatud lapse füüsiline karistamine ning väiksem osa on neid kes ei tea, kas see on keelatud või mitte. Samuti enamuse arvates on füüsiline karistamine vägivald, mitte kasvatusmeetod. Sealjuures arvestav hulk lastevanematest peab laste karistamise vägivallaks, kuid samal ajal peaaegu veerand vanematest peavad teatud olukordades seda mõistlikuks. Võimalik, et osa lastevanematest pole teadlikud Eestis reguleeritavatest seadustest ning vajaksid informeerimist ja teavitustööd.

4.1.5 Lastevanemate teadlikkus vanema rollist

Alapeatükk annab ülevaade sellest, kuidas suhtuvad lapsevanemad oma vanema rolli lapse kasvatamisel. Vanema rolli täitmine mängib lapse elus olulist osa, kuna kasvatamistegevusest oleneb tema edaspidine isiksuse väljakujunemine ja arenemine. Seega ei tohiks ükski lapsevanem alahinnata oma rolli tähtsust lapse kasvatamisel ning suhtuda sellesse lihtsameelselt. Sellest lähtudes peab vanem arvesse võtma lapsevanemaks saamisel kaasa tulevate kohustuste ja vastutusalaadega. Ainult sel viisil saab lapsevanem luua lapse kasvamiseks soodsa kasvukeskkonna (Järv-Mändoja, 2016).

Joonis 11. Lastevanemate teadlikkus vanema rolli kohta

Uuringu tulemustest kajastub (vt joonis 11) peaaegu kõik (99%) vanematest nõustusid täielikult, et vanemal on esmane vastutus lapse heaolu tagamise osas. Samuti enamus (95%) nõustusid täielikult väitega, mille kohaselt lapsevanemaks saamine tähendab uute kohustuste ja vastutuste lisandumist vanemale. Pea kõik (95%) vastanutest nõustusid täielikult, et vanemad osalevad esmalt lapse sotsialiseerimisprotsessis ning kasvatavad ja arendavad lapse isiksust ja väärtushinnanguid. Viimaks, enamik (99%) vanematest olid täielikult nõus, et lapsevanem arvestab lapse huvidega, on hooliv ja enesekindlust sisendav, vägivallavaba, tunnustav ja suunav ning seab piire lapse täielikku arengu soodustamiseks.

Küsimustiku tulemustest järeldades, peavad vanemad oma rolli oluliseks osaks lapse kasvatamisel, kuna kasvatamisetegevustest sõltub lapse edaspidine isiksuse väljakujunemine ja arendamine. Sellest lähtudes vanemad arvestavad lapsevanemaks saamisel kaasa tulenevate kohustuste ja vastutustega.

4.2 Lapsevanema õiguste ja kohustuste teadlikkuse hinnangud, järeldused ning nende seos teooriaga seadustega

Käesolevas peatükis antakse ülevaade olulisematest uurimusetulemustest ja teoreetilistest lähtekohtadest ning peamistest analüüsi ilmnunud kitsaskohtadest. Samuti kirjeldatakse võimalike lahendusi peamistele probleemidele.

Olulisel hulgal ekslikke arvamusi tekitas vanemate hooldusõiguse kuuluvuse põhimõtted. Seega on suuremal osal küsimustikule vastanutel madal teadlikkus põlvnemisest tulenevatest õigustest ja kohustustest. Eeldatakse, et parimal juhul osalevad mõlemad vanemad lapse kasvatamises võrdselt. Seda sõltumata sellest, kas lapsega elavad koos nii tema ema kui ka isa või ainult üks neist. Kuid lapse tavahooldamise asju osutab eelkõige see vanem, kellega ta parasjagu koos elab.

Üheks võimalikuks lahenduseks, kuidas parandada vanemate teadlikkust hooldusõiguse põhimõtetest ja selle kuuluvusest saaks pakkuda vanematele informatsiooni ja nõuandeid hooldusõiguse kohta. Õpetajad ja lapsevanemad teevad koostööd – koolides jagatakse toetavaid infovoldikuid ning läbi vanemluse programmide korraldatakse koosolekuid. Samuti on otstarbekas tutvustada olemasolevaid nõustamis- ja õigusabi võimalusi. Näiteks jagada vajalikku infot internetis ning koostada perekonnaseaduse kommenteeritud väljaannet (Õiguskantsler, 2015 lk 16).

Paraku jäi lastevanemate seas tundmatuks ka lapse kasvatamisel kerkivate erimeelsuste lahendamise võimalused. Mitte kõik lapsevanemad ei ole informeeritud erinevatest erimeelsuste lahendamise teenustest, mida pakuvad kohalikud omavalitsused oma elanikele. Küsimustiku tulemustest tuli välja lapsevanema ekslik arusaam, et just kohus on ainuke instants, mis lahendab

probleeme lapse kasvatamisega seotud küsimuste üle. Vanematel on võimalus leppida kokku hooldusõigusega seonduvates küsimustes nii kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja kui ka notariga. Sellised kokkulepped on samuti täitmiseks kohustuslikud ning omavad kohtumäärusega sarnast mõju.

Siinkohal on soovitatav kohalikel omavalitsustel parandada perelepitusteenuse kättesaadavust ja tõsta lastevanemate teadlikkust sellise teenuse olemusolust. Viia Tsiviilkohtumenetluse seadustik 56. peatükki sisse säte, mis kohustab vanemaid lastega seonduvates asjades läbima kohustusliku kohtueelse nõustamise kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja juures. Selline kohalik lähenemine tagaks teenuse paremat kvaliteedi ja kohtute koormuse vähenemist (Kiisk, 2016).

Probleemseks valdkonnaks osutus veel lapsevanemate ülalpidamiskohustuste täitmise ja elatise maksmise kord. Perekonna edukaks toimimiseks ja kooseluks on oluline, et kõik pereliikmed panustavad ühisesse ellu (Tuuling, 2007). Tuleb arvestada, et lapsevanemaks saamine tähendab uute kohustuste ja vastutuste lisandumist. See tähendab, et lapsel on õigus saada ülalpidamist. Antud juhul on seega tegemist õigussuhtega, kus laps on õigustatud ja vanem kohustatud pool. Kui üks vanematest ei täida kohustust lapse eest hoolitseda ja teda ülal pidada, on rikutud lapse õigust ülalpidamisele.

Võimalikuks lahenduseks on ühtse seisukoha kujundamine mõistete sisu osas ning teavitustöö ülalpidamiskohustuste tingimuste kohta lastevanemate seas. Kõige efektiivsemaks info levitamise keskkonnaks on internett, mis võimaldab ühiskonna hoiakute muutumist soorollide ja vanemate ühise vastutuse alal (Õiguskantsler, 2015, lk 21).

Tähelepanuta ei saa jätta ka seda, et peaaegu veerand vastanutest peab laste füüsilist karistamist teatud olukordades mõistlikuks. Tegelikuses mõned nende poolt kasutatavatest kasvatusmeetoditest on käsitletud ühiskonnas mitteaktsepteeritud väärkohtlemisena ning on seadusega keelatud. Bettelheim (1988) peab vanemlikuks käitumiseks tegevusi, mis aitavad lapsel oma eluviisiga rahul olla, arvestavad lapse huvidega, on hoolitsevad ja enesekindlust sisendavad, vägivallavabad, tunnustavad ja suunavad ning seavad piire lapse täieliku arengu soodustamiseks.

Väärkohtemine on lapse mistahes karistamine, mis ohustab tema vaimset, emotsionaalset või füüsilist tervist. Võimalik, et osa lastevanematest pole teadlikud, mida täpsemalt peetakse lapse väärkohtlemiseks. Näiteks on võimalik, et täiskasvanud ei pea pehmemaid füüsilise karistamise vorme nagu tutistamine või laksu andmine füüsiliseks või lapse ignoreerimist emotsionaalseks väärkohtlemiseks. Jätakuvalt tuleb teavitada ja selgitada näiteks läbi positiivse vanemluse programmide ning lasteaedades jagada vägivallavabade kasvatusmeetodite teemalist info (Lapse õiguste ja vanemluse uuring, 2018, lk 76).

Uurimusest selgus, et lapsevanemad on üldjoontes teadlikud, mida kujutab endast hooldusõiguse põhimõtte ning lapsevanemaks olemine ja sellega kaasnevad uued õigused ja kohustused. Parsons on sõnastanud perekonna põhieesmärgiks edendada ühiskondlikku ellujäämist ning rahuldada füüsilisi ja psühholoogilisi vajadusi oma liikmete eest. Oluline siin juures märkida, et mõlemale vanemale kuulub võrdselt hooldusõigus, millega enamik vastajatest ka nõustusid. Bustose kohaselt on perekond hierarhia, mille liikmed asuvad võrdsel tasandil. See tähendab, et nad täiendavad teineteist, mistõttu mõlemal vanemal on samaväärne vastutus lapse kasvatamisel.

Suurem osa vastanutest leidsid, et lapse arengu ja heaolu esmaseks tagajateks on eelkõige tema vanemad. Seda tagavad eelkõige lapse isiku-, vara- ja otsustusõigus. Osadel vanematel jäi isikuhooldusõiguse sisu ebaselgeks. Täpsemini ei olnud vastajad teadlikud vanema osalusest lapse ja kolmanda isiku suhtlemise määramisel.

Küsitlusest selgus, et suurem osa lastevanematest on teadlikud suhtlusõiguse tähendusest ja olulisusest. Mitmete autorite järgi Eriksoni, Bowlby (1971; 1973) kuuluvad lapse loomulikke arengukeskkonda mõlemad vanemad. Teisest vanemast kaugenemine lahutamise tõttu mõjub lapsele negatiivselt. Seega peaks lapsega kooselav vanem toetama igati lapse lähedussuhte säilimist teise vanemaga, kes omab samuti suhtlemisõigust. Omavaheline suhtlemine ja koos olemine on vajalikud selleks, et lapse ja vanema vahel tekiks ning säiliks isiklikud ja emotsionaalsed suhted. Ilma suhtlemiseta vanema ja lapse suhe faktiliselt kaob (Lõhmus-Ein, 2018).

Samuti tulemuste kohaselt võib väita, et peaaegu kõik vastanutest peavad oluliseks enda kaasamist lapse arengukeskkonda, seal hulgal kaitsta ja kanda hoolt lapse hariduse eest. Eriksoni järgi on perekond lapse esmane ja kõige mõjuvõimsam arengukeskkond ning lapsevanemate ülesanne on lapse heaolu tagamine, lapse kaitsmine ja tema igakülgne harimine. Just vanemad osalevad ka lapse sotsiaalses harimises ning kasvatavad ja arendavad lapse isiksust ja väärtushinnanguid. Seega on vanemate üheks põhiülesandeks ette valmistada last ja aidata tal kohaneda sotsiaalsetes olukordades, mis tema elus ette tulevad. Nii annab perekond võimaluse lapsel tunda, kuidas toimub suhtlus pere ja kollektiivi keskel.

Uuringu tulemustest kajastub peaaegu kõik vanematest nõustusid täielikult, et vanemal on esmane vastutus lapse heaolu tagamise osas. Samuti enamus nõustusid täielikult, et lapsevanemaks saamine tähendab uute kohustuste ja vastutuste lisandumist vanemale. Ka pea kõik vastanutest nõustusid täielikult, et vanemad osalevad esmalt lapse sotsialiseerimisprotsessis ning kasvatavad ja arendavad lapse isiksust ja väärtushinnanguid. Viimaks, enamik vanematest olid täielikult nõus, et lapsevanem

arvestab lapse huvidega, on hooliv ja enesekindlust sisendav, vägivallavaba, tunnustav ja suunav ning seab piire lapse täielikku arengu soodustamiseks.

Rolli teooria kohaselt on vanema esmane vastutus tema perekond. Seal valitseb vastastikune usaldus, heatahtlikkus ja armastus, mis on kõige tähtsamad tingimused edukaks kasvatuseks (Sepp, 2009). Vanemad osalevad esmalt lapse sotsialiseerimisprotsessis ning kasvatavad ja arendavad lapse isiksust ja väärtushinnanguid. Seega on vanemate üheks põhiülesandeks ette valmistada last ja aidata tal kohaneda sotsiaalsetes olukordades, mis tema elus ette tulevad. Nii annab perekond võimaluse lapsel tunda, kuidas toimub suhtlus pere ja kollektiivi keskel (Социальная роль родителя, 2020).

Käesolevas uurimuses selgus, et suuremal osal vastanutel on madal teadlikkus põlvnemisest tulenevatest õigustest ja kohustustest. Samuti ei tundnud lapse kasvatamisel kerkivate erimeelsuste kättesaadavaid võimalusi. Lahkarvamusi esines veel ülalpidamiskohustuste täitmise ja elatise maksmise korras. Oluline on märkida, et peaaegu veerand vastanutest peab laste füüsilist karistamist teatud olukordades mõistlikuks, kuigi igasugune vägivalla tarvitamine lapse peal on seadusega keelatud ja ühiskonnas mitteaktsepteeritud.

Kokkuvõtteks on oluline märkida, et autori hinnangul on perekonnaseadus üks keerulisemaid ja tõsisemaid valdkondi tavakodanikele. Eriti lastevanematel, kellel on esmased õigused ja kohustused lapse kasvatamisel. Seega on täiesti mõisteta, et osadel lapsevanematel arusaamine õigussuhetest jäi keeruliseks ning esines teadmatus kehtivast regulatsioonist.

4.3 Riigikohtupraktika selgitused ja nende analüüs

Ankeetküsitluse tulemustest selgusid lapsevanema õiguste ja kohustuste teadlikkuse osas peamised valdkonnad, mis vajavad rohkem tähelepanu ja selgitust, need on hooldusõigus ja ülalpidamiskohustus. Lähtudes eeltoodust vaadeldakse ja analüüsitakse riigikohtu praktika põhjal hooldusõiguse ja ülalpidamiskohustuse selgitusi. Eesti Vabariigi eraisikuid puudutavad riigikohtulahendid, mis on kättesaadavad Riigi Teatajas ja avalikustatud. Lihtsasti ligipääsetav riigikohtupraktika annab kodanikele võimaluse tutvuda riigikohtu seisukohtadega. Alljärgnevalt on analüüsimiseks välja toodud riigikohtulahendist juhtumi lühisisu ja riigikohtu tsiviilkolleegiumi seisukohad nende probleemsete õiguste ja kohustuste selgitamiseks. Analüüsimiseks on vaatluse alla võetud ainult kohustuse sisu selgitusega seotud riigikohtulahendid mis on välja toodud vaatlusinstrumendis (Lisa 3).

4.3.1 Vanema hooldusõiguse riigikohtupraktika selgitused ja analüüs

Kõigepealt selgitatakse vanema hooldusõiguse valdkonda, kus on tehtud ajavahemikus 2011 - 2020 8 riigikohtu otsust. Kasutatud on nendest ainult neid kohtulahendeid, mis selgitavad täpsemalt kohustuse sisu.

Võttes aluseks 22.11.2017 riigikohtu otsuse nr 2-16-5794/104, kus on selgitatud hooldusõiguse teostamist perekonnaseaduses toodud § 118 lg 1 alusel, mille järgi vanemad peavad teostama lapse suhtes ühist hooldusõigust ja peavad täitma seda kohustust omal vastutusel ja üksmeeles pidades alati silmas lapse igakülgset heaolu.

Ema esitas Maakohtusse avalduse vanemate ühise hooldusõiguse osaliseks lõpetamiseks ja ainuhooldusõiguse saamiseks ning palus kindlaks määrata isa ja kahe lapse suhtluskord. Isa töötab neli ja pool nädalat välismaal ning on seejärel kolm ja pool nädalat Eestis. Emal on lastega tugev hingeline seotus, kuid isa töö tõttu ei saa aktiivselt laste igapäevaelus osaleda. Isa leidis, et lastel on kaks elukohta, sest nad veedavad emaga ja isaga võrdselt aega. Isal on võimalik viibida lastega kuni kuu aega, mil ta ei tööta ja viibib Eestis. Lapsed soovivad mõlema vanemaga koos elada. Seni on laste elu olnud korraldatud selliselt, et ajal, mil isa on Eestis, viibivad lapsed isaga, kuid võivad sel ajal kohtuda ka emaga.

Riigikohtu selgitus antud kohustusele on, et vanemad peavad teostama ühist hooldusõigust ühiselt, st et mõlemal lapsevanemal oleks võimalik last puudutvates küsimustes ka kaasa rääkida. Selleks, et ühist hooldusõigust teostada, ei pea otsuste langetamisel ühiselt isiklikult kohal olema, vaid tuginedes perekonnaseaduse § 120 lg 1, kus on välja toodud, et lapsevanematel on võimalus leppida poolte vahel kokku ühise esindusõiguse teostamise võimalikus korraldamises. Nii saab ka leppida kokku lapsevanemate vahel muude ühise hooldusõiguse seotud küsimuste otsustamise korraldus. Hooldusõiguse küsimusi saab ja tuleb hinnata eraldi nii eri valdkondade kui ka erinevate laste suhtes. (Riigikohtu lahend nr 2-16-5794/104)

Tuginedes 09.11.2011 nr 3-2-1-83-11 riigikohtulahendile on selgitatud ühise hooldusõiguse teostamist lastevanemate lahusoleku korral.

Isa esitas Maakohtule avalduse, milles palus kohustada ema täitma kohtumäärusega kinnitatud suhtlemiskorra kohta. Senini on kokkulepete saavutamist takistanud vanemate pingelised suhted ja töögraafikud. Laps on allergik, lisaks hüperaktiivne. Lapse allergia ei tohiks olla takistuseks isa ja lapse vahelisele suhtlusele. Siinkohal tuleb esikohale seada lapse huvid ning laps ja isa peavad saama

olla koos ilma emata. Lapse isa on põhjalikult uurinud enda ja lapse ema töögraafikuid ning soovib kohtuda pojaga edaspidi ainult nädalavahetustel, mis on vastavuses ka lapse ema sooviga.

Lähtudes perekonnaseaduse § 118 lg 1 ja § 143 lg 2 alusel lapsevanemad ühisehooldusõiguse korral lapse heaolu silmas pidades peavad kokku leppima, kuidas korraldada lapse elu pärast lapsevanemate lahku minekut ja seda parimal viisil, sh kuidas toimub hooldusõiguse teostamine lahuselu korral ja ning mil määral ja viisil osaleb lapse kasvatamises lahus elav vanem. Sõltumata hooldusõiguse kuuluvusest, tuleb vanematel lahuselu korral leppida kokku, kuidas ja kui palju saab laps lahus elava vanemaga suhelda ja kuidas peab lapsevanem oma suhtlemisõigust teostama ja seda kohustust täitma. (Riigikohtu lahend nr 3-2-1-83-11)

Lisaks 11.04.2018 riigikohtulahend nr 2-17-507/51, kus on öeldud et alati sellised hooldusõiguse küsimused tuleb lahendada esmajoones arvestades lapse huvisid.

Emma esitas avalduse isa ühise hooldusõiguse lõpetamiseks alaealise lapse suhtes ning lapse ainuhooldusõiguse saamiseks. Avaldaja pooldab lapse ja isa suhtlemist, kuid isa ei ole olnud nõus kokku leppima lapsega suhtlemise korda. On esinenud juhtumeid, kus isa on avaldajat ähvardanud ja kasutanud tema vastu mitmeid kordi vägivalda. Isa on kohtuotsusega mõistetud süüdi vägivallategude eest avaldaja vastu ja teda karistati kuu pikkuse vangistusega.

Riigikohtu sõnul hooldusõigus ja lapsega suhtlemine peab olema seatud selliselt, et lapse elukorraldus oleks mõistlik. Kui see ei ole lapse parimate huvidega vastuolus ja lapse turvalisus on tagatud, võiksid mõlemad vanemad osaleda lapse elu korraldamises. (Riigikohtu lahend nr 2-17-507/51)

Perekonnaseadusest lähtuvalt ja tuginedes 07.12.2018 nr 2-17-3347/128 riigikohtu otsusele peab hindama igat juhtumit alati eraldi, see tähendab, et tuleb hinnata konkreetse lapsega seotud olulisi igapäevaelu küsimusi. Loetelu sellistest olulistest igapäevaelu küsimustest ei saa aga välja tuua. See sõltub lapsevanema ja lapse tavapärasest igapäeva elukorraldusest, millised on tavapärased otsustused ja mille üle tuleb otsustada sageli. Nii võib juhtuda, et sama küsimus on ühe lapse puhul igapäevaelu küsimus, kuid teise lapse puhul temaga seotud oluline. Kui vanema ja lapse suhtluskord on kindlaks määratud, siis see ei muuda põhimõtet, et vanemad on kohustatud lapsega seotud olulisi asju ühiselt otsustama. Selline põhimõte kehtib ka siis, kui laps viibib kokkulepitud suhtluskorra alusel ühe lapsevanema juures. Lapsevanem saab lapsega seondult olulisi asju üksi otsustada ainult siis, kui tal on selles asjas ainuhooldusõigus või ainuotsustusõigus aga selle saamiseks tuleb avaldusega pöörduda kohtusse. (Riigikohtu lahend nr 2-17-3347/128)

Kokkuvõtteks analüüsidest riigikohtupraktikat, võib välja tuua, et oluline on alati lähtuda hooldusõiguse küsimustes esmajoones lapse huvidest ja hinnata tuleb igat juhtumit eraldi. Olulised on lapse igapäevaelu küsimused. Hooldusõiguse ühine teostamine tähendab seda, et mõlemal lapsevanemal oleks võimalik last puudutvates küsimustes kaasa rääkida. Lapsevanemate ühise hooldusõiguse korral lapse heaolu silmas pidades peavad lapsevanemad kokku leppima, kuidas korraldada lapse elu pärast lapsevanemate lahku minekut ja seda parimal viisil. Lahusoleku korral tuleb korraldada lapse elu parimal viisil, sh kuidas toimub hooldusõiguse teostamine lahuselu korral ja ning mil määral ja viisil osaleb lapse kasvatamises lahus elav vanem. Lahuselu korral tuleb leppida kokku kuidas ja kui palju saab laps lahus elava vanemaga suhelda ja kuidas peab lapsevanem oma suhtlemisõigust teostama ja seda kohustust täitma. Lapse elukorraldus peab olema mõistlik.

4.3.2 Ülalpidamiskohustuse riigikohtupraktika selgitused ja analüüs

Selles alajaotuses selgitatakse vanema ülalpidamiskohustuse valdkonda, kus on tehtud ajavahemikus 1999 - 2020 34 riigikohtu otsust. Kasutatud on riigikohtupraktikat ajavahemikus 2015-2018 ja nendest ainult neid kohtulahendeid, mis selgitavad täpsemalt alaealise lapse ülalpidamiskohustuse sisu.

Võttes aluseks 13.02.2018 riigikohtu otsuse nr 2-16-2343/41, kus on selgitatud väljamõistetud elatise suurendamiseks täitmise teostamist perekonnaseadusest toodud § 101 lg 1 järgi, ei või igakuine elatis ühele lapsele olla üldjuhul väiksem kui pool Vabariigi Valitsuse kehtestatud kuupalga alammäära.

Ema esitas isa vastu väljamõistetud elatise suurendamiseks pooleni Vabariigi Valitsuse kehtestatud töötasu alammäärast kummagi lapse kohta kuni laste täisealiseks saamiseni. Elatist tuleb suurendada, kuna hagejate majanduslik seisund on muutunud. Isa ei ole ennast töötuna arvele võtnud, kuigi väidab et on tervislikust seisundist tulenevalt töötu.

Riigikohus leidis, et elatise suurendamine ei kahjusta isa enda ega tema teiste laste ülalpidamist. Kohus selgitab, et vanemal on kohustus hankida nii enda kui ka oma laste vajaduste rahuldamiseks vajalikud vahendid. Kohus näeb, et vanem peab täitma lapse ülalpidamise kohustust sissetulekute arvel, piisava sissetuleku puudumisel sobib ka muu vara. Riigikohtu sõnul vanem ei vabane lapse kohustusest üksnes selle tõttu, et tal ei ole sissetulekut või et tema sissetulek on liiga väike.

Riigikohtu selgitusel võib mõjuval põhjusel vähendada elatist alla, juhul kui vanem on töövõimetu või kui vanemal on teine laps, kes elatise väljamõistmisel PKS § 101 lg 1 sätestatud määras osutuks varaliselt vähem kindlustatuks kui elatist saav laps. (Riigikohtu lahend 2-16-2343/41)

Tuginedes 17.01.2018 riigikohtu otsusele nr 2-16-135/95, kus on selgitatud ülalpidamiskohustuse täitmise vanemate lahusolek perekonnaseaduse toodud § 102 lg 2 järgi ei vabasta ülalpidamisest.

Isa ei maksa elatist piisavalt ja teeb seda regulaarselt. Hagejad on toonud hagi ja selle lisades välja enda vajadused ja kulutused. Kostja peab maksma elatist ka tagasiulatavalt, sest ei ole seda teinud piisavas ulatuses. Isa tekitas lastele kahju, kui ütles üles nende kasuks sõlmitud elukindlustuslepingud ja lasi enda kontole kanda lepingute alusel kogutud reservid.

Riigikohus leidis, et kooselu lõpetanud lapsevanemad peavad end panema positsiooni, nagu nende kooselu ei oleks katkenud. Kohus selgitab, et tagatud peavad olema laste vajadused, mitte ilmtingimata senine elulaad. Lapse elatise vaidlustes tuleb kõhtudel analüüsida lapsevanema võimet teenida sissetulekut, mitte ainult ühe lapsevanema võimet. Täiendavalt tuleb arvestada asjaolu, et lapsega või lastega aastaid kodus olnud lapsevanema võime sissetulekut teenida võib ajutiselt olla mõnevõrra väiksem. Kodus olemise aja jooksul ei pruugi olla välistatud varasema kvalifikatsiooni mõningane langus või nt hariduse omandamise võimatus või osaline takistatud vms asjaolud. (Riigikohtu lahend 2-16-135/95)

Lisaks 13.04.2016 riigikohtu otsus nr 3-2-1-17-16, kus on öeldud kohus peab olukorras, kus ülalpidamist andma kohustatud vanem varjab oma sissetulekuid või sissetuleku suuruse tuvastamine ei ole muul põhjusel võimalik, saab vanema varalise seisundi hindamisel mh arvestada tema elustandardiga.

Kuigi kostjale oli lapse sünd ja tema kostjast põlvnemine teada, keeldus ta isadust omaks võtmast ja lapsele elatist maksmast. Kostja ei ole enne hagi esitamist ülalpidamiskohustust täitnud. Kostjal on lisaks hagejale veel lapsi.

Riigikohus selgitab välja, kas vanema teised lapsed jääksid elatise väljamõistmise tagajärjel vähem kindlustatuks kui elatist hagev laps. Selleks tuleb tuvastada, millised on kohustatud vanema iga lapse vajadused ja võimalused neid vajadusi rahuldada, sh milliste vahendite arvel neid vajadusi rahuldatakse. Kuna laste ülalpidamise kohustus on mõlemal vanemal, siis tuleb laste vajaduste ja varalise kindlustatuse üle otsustamisel arvestada ka ema panust laste ülalpidamisse. (Riigikohtu lahend 3-2-1-17-16)

Lisaks 09.06.2017 riigikohtu otsus nr 3-2-1-35-17, kus on selgitatud tuleb eeldada, et kompromissis ette nähtud elatiseega on lapse vajadused kaetud. Perekonnaseadusest toodud § 103 lg 3 järgi vanemad võivad oma lapse ülalpidamise kohustuse täitmist omavahelisel kokkuleppel täpsustada ja määrata kindlaks, missugusel viisil ja kui pika ajavahemiku kaupa tuleb ülalpidamist anda.

Hagejad soovivad elatise suurust muuta, sest nende majanduslik olukord on võrreldes kokkuleppe sõlmimise ajaga oluliselt muutunud. Kompromissi sõlmimise ajal elas perekond ühel elamispinnal ning sõlmisid ema ja kostja ühisvara jagamise lepingu. Elukorralduse muutuse tõttu ei kata makstav elatis enam hagejate vajadusi.

Riigikohus leiab, et tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 459 lg 1alusel peab kumbki pool üldjuhul tõendama nende asjaolude muutumist, millele tema väited või vastuväited tuginevad. Kohus leiab, et ajal, mil laps viibib lahuselava vanema juures, saab eeldada, et lahuselav vanem kannab lapse vajaduste rahuldamiseks tehtavad kulud vahetult proportsionaalselt ajaga, mil laps tema juures viibib. Teisel vanemal on (last esindades) võimalik see eeldus ümber lükata ja tõendada, et ajal, mil laps viibib lahuselava vanema juures, peab ka tema lapse igapäevaste vajaduste rahuldamiseks kulutusi tegema. (Riigikohtu lahend 3-2-1-35-17)

Analüüsides ülalpidamise riigikohtu praktikat ilmnes et lapsevanematel on vastastikused kohustused last ülal pidada. Vanemal on kohustus hankida nii enda kui ka oma laste vajaduste rahuldamiseks vajalikud vahendid. Riigikohus näeb, et vanem peab täitma lapse ülalpidamise kohustust sissetulekute arvel, piisava sissetuleku puudumisel sobib ka muu vara. Riigikohtu sõnul vanem ei vabane lapse kohustusest üksnes selle tõttu, et tal ei ole sissetulekut või et tema sissetulek on liiga väike. Kooselu lõpetanud lapsevanemad peavad end panema positsiooni, nagu nende kooselu ei oleks katkenud. Kui sissetuleku suuruse tuvastamine ei ole muul põhjusel võimalik, saab vanema varalise seisundi hindamisel mh arvestada tema elustandardiga. Tagatud peavad olema laste vajadused, mitte ilmtingimata senine elulaad. Lapse elatise vaidlustes tuleb analüüsida lapsevanema võimet teenida sissetulekut, mitte ainult ühe lapsevanema võimet.

4.3.3 Riigikohtulahendite analüüsi järelused

Tuginedes hooldusõiguse ja ülalpidamiskohustuse riigikohtulahendite analüüsile siis ilmneb, et riigikohus toob välja olulise seisukoha vaidlustes, et alati tuleb esikohale panna vaidlustes lapse huvid. Oluliseks peetakse lapse kasvatamisel mõlema vanema osalemist ja sõltumata hooldusõiguse kuuluvusest. Vanematel tuleb lahuselu korral leppida kokku, kuidas ja kui palju saab laps lahus elava vanemaga suhelda ja kuidas peab lapsevanem oma suhtlemisõigust teostama ja seda kohustust täitma. Sealjuures peetakse lapse parimaks huviks mõlema vanema kindlaks tegemine ning erinevate osapoolte ära kuulamine. Ideaalses olukorras osalevad mõlemad vanemad lapse elu korraldamises ja sealhulgas täidavad ülalpidamiskohustust. Vanem ei vabane lapse kohustusest üksnes selle tõttu, et tal ei ole sissetulekut või et tema sissetulek on liiga väike. Tagatud peavad olema alati laste vajadused,

mitte ilmtingimata senine elulaad. Lapse elatise vaidlustes tuleb analüüsida lapsevanema võimet teenida sissetulekut, mitte ainult ühe lapsevanema võimet.

Kokkuvõtteks oluline on märkida, et riigikohus alati tegutseb lähtuvalt õiglusest - kuulab mõlema pooled ära ning aitab leida parima lahenduse, mis arvestaks kõikide osapooltega.

KOKKUVÕTE

Lapsevanematel on õigus ja kohustus kasvatada ja hoolitseda oma laste eest, neid suunata ja juhtida. Samas on riigil ülesandeks pakkuda peredele sobivat abi, suurendamaks vanemate võimalusi laste eest hoolitsemisel. Vanemate õigused ja kohustused on Eestis reguleeritud mitmete seaduste, aktide ja määrustega, millega pannakse põhivastutus lapse õiguste tagamise eest lapsevanemale.

Käesolevas lõputöös uuriti lastevanemate teadlikkust oma õigustest ja kohustustest alaealise lapse kasvatamisel. Uuringu töö käigus jõudis autor seisukohale, et vanemate seaduslastes teadmistes esineb mitmeid probleemseid kohtasid.

Olulisel hulgal ekslikke arvamusi tekitas vanemate hooldusõiguse kuuluvuse põhimõtted. Eeldatakse, et iga lapse huvides osalevad mõlemad vanemad tema kasvatamises võrdselt. Üheks võimalikuks lahenduseks, kuidas parandada vanemate teadlikkust hooldusõiguse põhimõtetest ja selle kuuluvusest saaks pakkuda vanematele informatsiooni ja nõuandeid hooldusõiguse kohta. Õpetajad ja lapsevanemad teevad koostööd – koolides jagatakse toetavaid infovoldikuid ning läbi vanemluse programmide korraldatakse koosolekuid. Samuti on otstarbekas tutvustada olemasolevaid nõustamis- ja õigusabi võimalusi, jagades vajalikku infot internetis ning koostada perekonnaseaduse kommenteeritud väljaannet.

Paraku jäi lastevanemate seas tundmatuks ka lapse kasvatamisel kerkivate erimeelsuste lahendamise võimalused. Mitte kõik lapsevanemad ei ole informeeritud erinevatest erimeelsuste lahendamise teenustest, mida pakuvad kohalikud omavalitsused oma elanikele. Vanematel on võimalus leppida kokku hooldusõigusega seonduvates küsimustes nii kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja kui ka notariga. Siinkohal on soovitatav kohalikel omavalitsustel parandada perelepitusteenuse kättesaadavust ja tõsta lastevanemate teadlikkust sellise teenuse olemusolust. Samuti tuleks viia seadusesse sisse säte, mis kohustab vanemaid lastega seonduvates asjades läbima kohustusliku kohtueelse nõustamise kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja juures. Selline kohalik lähenemine tagaks teenuse paremat kvaliteedi ja kohtute koormuse vähenemist.

Probleemseks valdkonnaks osutus veel lapsevanemate ülalpidamiskohustuste täitmise ja elatise maksmise kord. Perekonna edukaks toimimiseks ja kooseluks on oluline, et kõik pereliikmed panustavad ühisesse ellu. Kui üks vanematest ei täida kohustust lapse eest hoolitseda ja teda ülal pidada, on rikutud lapse õigust ülalpidamisele. Võimalikuks lahenduseks on ühtse seisukoha kujundamine mõistete sisu osas ning teavitustöö ülalpidamiskohustuste tingimuste kohta

lastevanemate seas. Kõige efektiivsemaks info levitamise keskkonnaks on internet, mis võimaldab ühiskonna hoiakute muutumist soorollide ja vanemate ühise vastutuse alal.

Tähelepanuta ei saa jätta ka seda, et peaaegu veerand vastanutest peab laste füüsilist karistamist teatud olukordades mõistlikuks. Tegelikult mõned nende poolt kasutatavatest kasvatusmeetoditest on käsitletud ühiskonnas mitteaktsepteeritud väärkohtlemisena ning on seadusega keelatud. Võimalik, et osa lastevanematest pole teadlikud, mida täpsemalt peetakse lapse väärkohtlemiseks. Jätkuvalt tuleb teavitada ja selgitada näiteks läbi positiivse vanemluse programme ning lasteaiades jagada vägivaldavabade kasvatusmeetodite teemalist info.

Kohtulahenditest selgus, et oluline on alati lähtuda hooldusõiguse küsimustes esmajoonel lapse huvidest ja hinnata tuleb igat juhtumit eraldi. Olulised on lapse igapäevaelu küsimused. Hooldusõiguse ühine teostamine tähendab seda, et mõlemal lapsevanemal oleks võimalik last puudutavates küsimustes kaasa rääkida. Lapsevanemate ühise hooldusõiguse korral lapse heaolu silmas pidades peavad lapsevanemad kokku leppima, kuidas korraldada lapse elu pärast lapsevanemate lahku minekut ja seda parimal viisil. Lapse elukorraldus peab olema mõistlik.

Vanemal on kohustus hankida nii enda kui ka oma laste vajaduste rahuldamiseks vajalikud vahendid. Riigikohus näeb, et vanem peab täitma lapse ülalpidamise kohustust sissetulekute arvel, piisava sissetuleku puudumisel sobib ka muu vara. Riigikohtu sõnul vanem ei vabane lapse kohustusest üksnes selle tõttu, et tal ei ole sissetulekut või et tema sissetulek on liiga väike. Kooselu lõpetanud lapsevanemad peavad end panema positsiooni, nagu nende kooselu ei oleks katkenud. Tagatud peavad olema laste vajadused, mitte ilmtingimata senine elulaad. On oluline märkida, et riigikohus tegutseb alati lähtuvalt õiglusest - kuulab mõlema pooled ära ning aitab leida parima lahenduse, mis arvestaks kõikide osapooltega.

Autori hinnangul on perekonnaseadus üks keerulisemaid ja tõsisemaid valdkondi tavakodanikele. Eriti lastevanematele, kellel on esmased õigused ja kohustused lapse kasvatamisel. Seega on täiesti mõistlik, et osadel lapsevanematel arusaamine õigussuhetest jäi keeruliseks ning esines teadmatus kehtivast regulatsioonist.

SUMMARY

Parents have the right and responsibility to raise and care for their children, to show them direction and guide them. The State, however, must provide the families with appropriate help in order to increase the possibilities of parents in caring for their children. The rights and responsibilities of parents in Estonia are regulated by several laws, acts and regulations, according to which the main responsibility of ensuring the rights of the children lies upon the parents.

This thesis examines the parents' awareness regarding their rights and responsibilities in rearing a minor. The author concludes that there are several issues regarding the parents' knowledge of aforementioned laws.

Many erroneous opinions surfaced regarding the principles of granting the right of custody. It is believed that it is in the best interest of the child if both parents participate in his/her rearing equally. One way to fill the gap in the parents' knowledge is to provide them with information and advice regarding the right of custody. Teachers and parents cooperate – schools hand out supporting information pamphlets and various meetings are organized through parenting programs. It is also helpful to introduce available possibilities of counseling and legal help by distributing pertinent information on the internet and prepare an annotated publication of the Family Law Act.

Unfortunately, the parents are also not well informed about the various possibilities for resolving disputes that arise in child rearing. Not all parents are aware of available services provided by the local government that help resolve the disputes. Parents have the opportunity to turn to the child protection services or the notary public with questions regarding the right of custody. Thus, it is advisable that the local government improve the accessibility to the family mediation services and increase parents' awareness about the existence of said service. In addition, a provision that obligates parents to go through mandatory pre-litigation counseling with the local government's child protection services specialist should be written into law. This approach would ensure better quality of service and reduce the load of the courts.

Arrangements of parents' obligation to provide for the child and of payment of alimony was another problematic area. It is important that all family members contribute to family life in order to achieve successful functioning and co-habitation of the family. If one of the parents does not fulfill the obligation to care for and maintain the child, the child's right to be provided for has been breached. A possible solution is to establish a common understanding of terms and to raise awareness among parents regarding conditions of obligation to provide for the child. The most effective medium to

distribute information is internet, which in turn facilitates the change of societal views on the topic of gender roles and parents' shared responsibility.

It should also be noted that almost a quarter of the participants of the survey condones corporal punishment under certain circumstances. However, some of those parenting methods concerning corporal punishment are, in fact, viewed as socially unacceptable child abuse and are forbidden by law. It is possible that some parents are not fully aware of what exactly is considered child abuse. Information on rearing methods should be continuously spread and clarified through positive parenting programs and relevant brochures should be handed out to parents in kindergartens.

It became clear from the court cases that in questions concerning the right of custody, it is important to, first and foremost, consider the child's interests and all the cases should be approached individually. The matter of daily life is important. Sharing the right of custody means that both parents should be able to participate in the decisions concerning the child. In the case of shared custody parents, taking into account the child's well-being, must agree upon how to best arrange the child's life following the parents' separation. The child's life situation and arrangements have to remain reasonable.

The parent is obligated to procure necessary means to ensure his/her own and the child's well-being. The State Court has established that the parent must fulfill the obligation to provide for the child based on the income; in the case of insufficient income, other property could be used. Based on the decision of the State Court, the parent is not freed from the obligation merely due to the lack of income or low income. Divorced or separated parents must put themselves in the position as if their co-habitation has not ceased. The child's needs need to be met, even if the life arrangements change. It is important to note that the State Court always bases its decision on justice – both sides are considered and a solution is put forth that takes into account all parties involved.

The author of this thesis notes that the Family Law Act is one of the most complicated and serious topics for an ordinary citizen. It is especially so for parents, onto whom lies the primary responsibility of raising a child. It is thus completely understandable that some parents' knowledge of legal rights and regulations is incomplete.

VIIDATUD ALLIKAD

- Alaealiste menetlusosaliste erikohtlemine kriminaalmenetluses.*(2017). Riigiprokuratuuri Analüüs. (Riigiprokuratuur). Kasutamise kuupäev: 12.03.2020, allikas: Alaealiste menetlusosaliste erikohtlemine kriminaal-menetluses (prokuratuur.ee)
- Andmetöötlusmeetodid, s.a.* Kasutamise kuupäev: 12.03.2020, allikas Andmetöötlusmeetodid (syg.edu.ee)
- Arbeiter, E. (2018). Lastekaitstes on oluline koostöö perekonnaga. *Valga Teataja nr 4*, 3. Kasutamise kuupäev: 27.02.2020, allikas: Valga Teataja : Valga valla infoleht 20 november 2018 — DIGAR Eesti artiklid
- Arrak, L. (2011). Vanema õigused ja kohustused lapse suhtes ning avaliku võimu sekkumine vanema ja lapse õigussuhtesse. *Sotsiaaltöö* 5, 6-7. Kasutamise kuupäev: 17.02.2020, allikas: 131979527812_sotsiaaltoe_2011_05.pdf (tai.ee)
- Beilmann, M. (2020). *Küsimustiku koostamine*. Kasutamise kuupäev: 16.03.2021, allikas: Tartu Ülikool Küsimustiku koostamine | Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas (ut.ee)
- Bryman, A. (2012). *Social Research Methods*. Kasutamise kuupäev: 20.03.2020, allikas: https://www.academia.edu/30520568/Social_Research_Methods_4th_Edition_by_Alan_Bryman.pdf
- Butterworth, G. & Harris, M.(2002). *Arengu- psühholoogia alused*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Социальная роль родителя.* (2020). Справочник. Külastamise kuupäev: 11.02.2020, allikas: Социальная роль руководителя (spravochnik.ru)
- Claudius Õigusbüroo. (2019). Suhtlemiskord ja jõu kasutamine lapsega suhtlemise korra täitmise tagamiseks. Kasutamise kuupäev: 11.02.2021, allikas: Õigusbüroo Suhtlemiskord ja jõu kasutamine lapsega suhtlemise korra täitmise tagamiseks (claudiuslaw.com)
- Eesti Vabariigi põhiseadus.* (28.06.1992; viimati muudetud 06.05.2015). Kasutamise kuupäev: 24.01.2021, allikas Riigi Teataja: Eesti Vabariigi põhiseadus – Riigi Teataja
- Hartas, D. (2010). *Quantitative research as a method of inquiry in education. Educational Research and Inquiry: Qualitative and Quantitative Approaches. Continuum International Publishing Group*
- Henry, A., Lenihan, T. (2018). *Vägivallatu lapsepõlve tagamine. Juhised kehalise karistamise keelu rakendamiseks kodus keskkonnas*. Kasutamise kuupäev: 14.03.2020, allikas: NVC_StepbyStep2018.pdf (cbss.org)

- Hirsjärvi, S. & Huttunen, J. (2005). *Sissejuhatatus kasvatusteadusesse*. Tallinn: Medicina.
- Hooldusõigus (2016). (Siseministeerium). Kasutamise kuupäev: 24.11.2020, allikas Siseministeerium: <https://www.siseministeerium.ee/et/Hooldus-%C3%B5igus>
- Iskül, I. (2015). *Lapse parim huvi hooldusõiguse üleandmisel*. (Magistritöö).
Kasutamise kuupäev: 10.03.2020, allikas: iskyl_ma_2015.pdf (ut.ee)
- Jakovina, I. Ž. & Jakovina, T. (2017). *Role Theory And Role Analysis in Psychodrama: a Contribution to Sociology*. Kasutamise kuupäev: 10. 02. 2020, allikas: <https://hrcak.srce.hr/file/282783>
- Järv-Mändoja, K. (2016). *Vanemlikkus ja lapsevanemaks kasvamine. Vanemate roll ja vastutus*.
Kasutamise kuupäev: 09.02.20, allikas:
VANEMLIKKUS JA LAPSEVANEMAKS KASVAMINE. VANEMATE ROLL JA VASTUTUS. Kadri Järv-Mändoja - PDF Free Download (docplayer.net)
- Kiisk, K. (2016). *Lapse õiguste kaitse hagita kohtuasjades DE LEGE LATA*. (Magistritöö).
Kasutamise kuupäev: 02.03.2020 allikas:
Microsoft Word - K. Kiisk. Lapse õiguste kaitse hagita kohtuasjades de lege lata.docx (sm.ee)
- Kingsbury, N., Scanzoni, J., Structural- Functionalism. Rmt: Boss, P. G (Toim), Doherty, W.J., LaRossa, R., Schumm, W. R & Steinmetz, S. K. *Sourcebook of Family Theories and Methods A Contextual Approach*. New York: Springer. 195-197
- Krull, E. (2018). *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Kullerkupp, K., Ots, J., Sein, K., Mikk, H., Kama, P., Laarmaa, L., Vernik, T., Kaplan, S., Malvet, M., Hiedel, K., Alasi, K-H., Glikman, A., Kõve, V., Seppik, M., Parkel, K. (2006). *Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri*. Kasutamise kuupäev: 12.03.2020, allikas:
Microsoft Word - _RK-le_SELETUSKIRI_PkSE[1] (enu.ee)
- Kohtumäärus. (2019). Kasutamise kuupäev: 25.03.2020, allikas: Riigi Teataja
<https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/detailid.html?id=247467086>
- Kohtuotsus. (2016). Kasutamise kuupäev: 25.03.2020, allikas: Riigi Teataja,
<https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/detailid.html?id=206132986>
- Kvantitatiivne uurimismeetod, s.a. Kasutamise kuupäev: 22.02.2021, allikas:
Tudengiveeb Kvantitatiivse uurimistöö põhimõtted (ut.ee)
- Laps peab saama mõlema vanemaga kohtuda. (2014). Kasutamise kuupäev: 25.11.2020, allikas: Advokaadibüroo LMP
<https://lmp.ee/artiklid/laps-peab-saama-molema-vanemaga-kohtuda/>
- Lapse õiguste ja vanemluse uuring (2018). (Poliitikauuringute Keskus Praxis). Kasutamise

kuupäev:25.11.2020, allikas Sotsiaalministeerium:
https://www.sm.ee/sites/default/files/lovu_lopparuanne_final_1.11.18.pdf

Lapse õigused ja kohustused 2020. (Lastekaitse Liit). Kasutamise kuupäev: 11.03.2020,
allikas: Lastekaitse Liit 2020 » Lapse õigused ja kohustused

Lastekaitseseadus. (19.11.2014; viimati muudetud 21.11.2018). Kasutamise kuupäev: 24.01.2021,
allikas Riigi Teataja: Lastekaitse seadus – Riigi Teataja

Laste ja perede arengukava. (2011). Kasutamise kuupäev: 22.03.2020, allikas: Sotsiaalministeerium,
Microsoft Word - Laste ja perede arengukava 2012-2020.docx (sm.ee)

Lõhmus-Ein, K. (2018). Vanema ja lapse suhtlusõigus ja selle reguleerimine. *Märka Last*.
Kasutamise kuupäev: 16.03.2021, allikas: Vanema ja lapse suhtlusõigus ja selle reguleerimine – Ajakiri Märka Last 2021 (lastekaitseliit.ee)

Lõhmus- Ein, K. (2016). *Perekonnaseadusest*. Kasutamise kuupäev: 25.11.2020, allikas:
<http://oppekava.innove.ee/wp-content/uploads/sites/6/2016/10/Perekonnaseadusest.pdf>

Lätt, P., Tuulik, T. (2007). Ülalpidamiskohustus ja elatise väljamõistmine. *Maksu Maksja, nr 5*
Kasutamise kuupäev: 25.11.2020, allikas
<http://www.maksumaksjad.ee/modules/smartsection/item.php?itemid=565>

Orav, K. (2018). Miks on oluline lapse bioloogilise isa kanne sünnitunnistusel? *Märka Last*.
Kasutamise kuupäev: 23.02.2021, allikas: Miks on oluline lapse bioloogilise isa kanne sünnitunnistusel? – Ajakiri Märka Last 2021 (lastekaitseliit.ee)

Perekonnaseadus. (18.11.2009; viimati muudetud 11.03.2020). Kasutamise kuupäev: 24.01.2021,
allikas Riigi Teataja: Perekonnaseadus – Riigi Teataja

Perekonnaseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus (2019).(Justiitsministeerium).
Kasutamise kuupäev: 17.03.2020,
allikas:https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/vtk_suhtlusoigus_15.04.19_1.pdf

Perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus. (2018). Kasutamise kuupäev:
22.03.2020, allikas: Justiitsministeerium, VTK elatise suurus 11_06_18.pdf (advokatuur.ee)

Quantitative Research. (2009). Kasutamise kuupäev: 22.02.2021, allikas
Chapter 3. Introduction to Quantitative Research and Data | Goertzen | Library Technology Reports (ala.org)

Riigikohtu lahend 22.11.2017 otsus tsiviilasja nr 2-16-5794/104. Kasutamise kuupäev: 10.02.2021,
allikas Riigi Teataja 2-16-5794 (riigiteataja.ee)

Riigikohtu lahend 09.11.2011 otsus tsiviilasja nr 3-2-1-83-11. Kasutamise kuupäev: 10.02.2021, allikas Riigi Teataja Untitled (riigiteataja.ee)

Riigikohtu lahend 11.04.2018 otsus tsiviilasja nr 2-17-507/51. Kasutamise kuupäev: 17.03.2021, allikas Riigi Teataja 2-17-507 (riigiteataja.ee)

Riigikohtu lahend 13.02.2018 otsus tsiviilasja nr 2-16-2343/41. Kasutamise kuupäev: 17.03.2021, allikas Riigi Teataja 2-16-2343 (riigiteataja.ee)

Riigikohtu lahend 17.01.2018 otsus tsiviilasja nr 2-16-135/95. Kasutamise kuupäev: 20.03.2021, allikas Riigi Teataja 2-16-135 (riigiteataja.ee)

Riigikohtu lahend 13.04.2016 otsus tsiviilasja nr 3-2-1-17-16. Kasutamise kuupäev: 20.03.2021, allikas Riigi Teataja Untitled (riigiteataja.ee)

Riigikohtu lahend 09.06.2017 otsus tsiviilasja nr 3-2-1-35-17. Kasutamise kuupäev: 20.03.2021, allikas Riigi Teataja Untitled (riigiteataja.ee)

Rootalu, K. (2014). *Kirjeldav statistika*. Kasutamise kuupäev: 16.03.2021, allikas: Tartu Ülikool Kirjeldav statistika | Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas (ut.ee)

Rämmer, A. (2014). *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Tartu Ülikool. Kasutamise kuupäev: 23.02.2021, allikas: Valimi moodustamine | Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas (ut.ee)

Sepp, J. (2009). *Perekonna ja lapsevanema osatähtsus lapse arengus*. Kasutamise kuupäev: 23.02.2021, allikas: Perekonna ja lapsevanema osatähtsus lapse arengus | HUVI OÜ (wordpress.com)

Siimula -Saar, K. (2013). *Vanematevahelised vaidlused hooldusõiguse ja suhtlusõiguse kindlaksmääramisel -kes on võitja, kes kaotaja?*. Kasutamise kuupäev: 12.03.2020, allikas: Vanematevahelised vaidlused hooldusõiguse ja suhtlusõiguse kindlaksmääramisel – kes on võitja, kes kaotaja? - RMP.ee

Sinisaar, H. & Tammpuu, P. (2009). Ühe vanemaga perede toimetulek- probleemid ja vajadused. *Poliitikaanalüüs, nr 4*, lk 13. Kasutamise kuupäev: 10.02.2020, allikas: yhevanemagapered_trykki.pdf (sm.ee)

Strömpl, J. (2019). Miks on keelatud lapse kehaline karistamine? *Sotsiaaltöö*, 3, 17-18. Kasutamise kuupäev: 14.03.2020, allikas: 160855576158_ST3_2019_veeb_.pdf (tai.ee)

Tamm, A. (2006). Kuidas aidata kaasa vastutustundliku lapsevanema kujunemisele. Vanema vastutus versus riigi vastutus. Rmt: Tulva, T. (Toim), *Lapse heaolu Eestis: Riskid ja Valikud* (lk 36-37). Tallinn: Lastekaitse Liit, Tallinna Ülikool.

Teadustöö eetika. (s.a). Tartu Ülikool. Kasutamise kuupäev: 10.05.2020, allikas: Teadustöö eetika | Eetikaveeb

Tsiviilseadustiku üldosa seadus. (27.03.2002; viimati muudetud 18.05.2020). Kasutamise kuupäev: 17.01.2021, allikas: Riigi Teataja: Tsiviilseadustiku üldosa seadus – Riigi Teataja

Tuuling, L. (2007). *Isaga koos on kasvada hea*. Kasutamise kuupäev: 23.02.2021, allikas: Isaga koos on kasvada hea | Ajakiri Lasteaed

Uiga, L. (2015). (Lastekaitse Liit). Kas vanavanemad on kohustatud oma lapselapsi ülal pidama? *Märka Last*. Kasutamise kuupäev: 20.03.2020, allikas: Kas vanavanemad on kohustatud oma lapselapsi ülal pidama? – Ajakiri Märka Last 2021 (lastekaitseliit.ee)

Vanema Hooldusõiguse Määramise Uuring. (2013). Kasutamise kuupäev: 25.11.2020, allikas: Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE.
https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/TOF/TOF_uuringud/32_vanema_hooldusõiguse_maaramise_uuring_loppraport.pdf

Vanema ja lapse suhtlemiskorra kindlaksmääramine kohtu poolt 2011. (2019). (Claudius Õigusbüroo). Kasutamise kuupäev: 17.03.2020, allikas: Suhtlemiskord, sunnivahendid, lepitusmenetlus | Õigusbüroo, Tallin (claudiuslaw.com)

Vanemate ja lapse üldine õigussuhe, vanema õigused ja kohustused - hooldusõigus, hooldusõiguse muutused, suhtlusõigus, otsustusõigus ning lapse huvid perekonnaõiguslikes vaidlustes 2011. (2019). (Claudius Õigusbüroo). Kasutamise kuupäev: 20.03.2020, allikas, Vanemate ja lapse õigussuhe. Hooldusõiguse muutused, ainuhooldusõigus (claudiuslaw.com)

Vsevirov, H. (2011). Positiivse vanemluse toetamine on oluline samm laste probleemide ennetamiseks. *Sotsiaaltöö*, 4, lk 12. Kasutamise kuupäev: 10.02.2020, allikas: 131979502861_Sotsiaaltoe_2011_04.pdf (tai.ee)

Õigusharud (2019). (Eesti riigi infoportaal). Kasutamise kuupäev: 20.02.2020, allikas <https://www.eesti.ee/et/oigusabi/oigussuesteem/oigusharud/>

Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Kasutamise kuupäev: 28.03.2021, allikas: dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvalitatiivne.pdf

Õiguskantsler. (2015). *Eesti Vabariigi õiguskantsleri raport ÜRO lapse õiguste konventsiooni täitmisest*. Kasutamise kuupäev: 16.03.2021, allikas: [oiguskantsleri_raport_ingl_k.pdf](https://sm.ee/oiguskantsleri_raport_ingl_k.pdf) (sm.ee)

Ühise hooldusõiguse lõpetamine ja hooldusõiguse üleandmine. Kohtupraktika analüüs. (2013). Riigikohus Õigusteabe Osakond. Kasutamise kuupäev: 12.03.2020, allikas: Microsoft Word - Hooldusõiguse_lopetamine_ja_yleandmine_analyys.docx (riigikohus.ee)

LISA 1

Lapsevanematele suunatud projekti ankeetküsitlus "Teadmised vanema õigustest ja kohustustest alaealise lapse kasvatamisel“.

Hea küsitluses osaleja,

Olen Tallinna Tehnikakõrgkooli teenusmajanduse instituudi sotsiaaltöö eriala valdkonna tudeng ning olen oma lõputöö raames koostanud ankeetküsimustiku, mille eesmärk on selgitada välja vanemate hinnangud kuivõrd teadlikud on vanemad oma õigustest ja kohustustest seoses alaealise lapse kasvatamisel. Küsitluses osalema on oodatud kõik lapsevanemad, kellel peres kasvab alaealine laps.

Küsimustik ei kogu personaalseid andmeid ning kõikide osalejate anonüümsus on tagatud. Vastuseid kasutatakse vaid üldistavalt statistilisel kujul ainult antud lõputöö raames, ega avalikustata kusagil mujal. Küsimustik koosneb valikvastustega ja hinnangu skaalal põhinevatel väidetel.

Teie panus on mulle väga oluline ning tänan Teid osavõtu eest.

Heade soovidega

Inga Langerpaur

Tallinna Tehnikakõrgkooli tudeng

Antud küsimustik põhineb valikvastustel, mis peamiselt põhinevad skaalal „täiesti nõus“, „pigem nõus“, „ei oska öelda“, „pigem pole nõus“, „ei ole üldse nõus“. Kohati tuleb valida „alati“, „enamasti“, „mõnikord“ ja „mitte kunagi“ vastuste vahel.

LISA 2

I Küsimustikuesimeses osas kogutakse sotsiaaldemograafilisi andmeid

1. Sugu

- ☐ Mees
- ☐ Naine

2. Vanuserühm

- ☐ 18- 25a
- ☐ 26- 49a
- ☐ 50+ a

3. Rahvus

- ☐ Eesti
- ☐ Vene
- ☐ Muu:

4. Haridus

- ☐ Alg- või põhiharidus
- ☐ Kesk,-kutse,- keskeri
- ☐ Kõrgharidus

II Küsimustiku teine osa puudutab vanemate teadmisi hooldusõiguse kontseptsioonist, mis reguleerib kõige otsesemalt tänases Eestis laste ja nende vanemate vahelisi õigusi ja kohustusi.

5. Vanemate õigused

Vanema hooldusõiguse põhimõtted

	Alati	Enamasti	Mõnikord	Mitte kunagi
Vanemal on laste suhtes võrdsed õigused				
Vanemal on õigus hoolitseda oma alaealise lapse isiku eest				
Vanemal on õigus hoolitseda lapse vara eest				
Vanemal on õigus otsustada lapsega seotud asju				

6. Hooldusõiguse omamine tähendab

- vanema(te)l on kohustus tagada lapsele eluks ja arenguks vajalik
- lapsel on õigus suhelda mõlema vanemaga ning viimasel on omakorda õigus ja kohustus suhelda lapsega
- lapse vajadusi rahuldatakse, tagatakse arenguks vajalikud teenused ja asjad või makstakse elatist

7. Lapse isikuhoolduse õigus

	Alati	Enamasti	Mõnikord	Mitte kunagi
Vanemal on õigus last kasvatada, tema järele valvata ja tema viibimiskohta määrata ning lapse igakülgse heaolu eest muul viisil hoolitseda				
Vanemal on õigus nõuda lapse väljaandmist igahelst, kes last vastu tema vanema tahtmist õigusvastaselt enda juures hoiab				
Vanemal on õigust määrata need kolmandad isikud, kellega laps võib suhelda				

8. Lapse varahoolduse õigus on õigus ja kohustus valitseda lapse vara, muu hulgas last esindada
- Alati
 - Enamasti
 - Mõnikord
 - Mitte kunagi
9. Hooldusõigus kuulub vanematele võrdselt ka siis, kui sünnitunnistusel pole lapse isa märgitud, aga ta osaleb lapse kasvatamises
- Täiesti nõus
 - Pigem nõus
 - Ei oska öelda
 - Ei ole üldse nõus
10. Suhtlemisõiguse omamine tähendab
- vanema(te)l on kohustus tagada lapsele eluks ja arenguks vajalik
 - lapse vajadusi rahuldatakse, tagatakse arenguks vajalikud teenused ja asjad või makstakse elatist
 - lapsel on õigus suhelda mõlema vanemaga ning viimasel on omakorda õigus, sealjuures kohustus suhelda lapsega
11. Kui lapsevanemad kolivad lahku, siis jääb hooldusõigus automaatselt vaid lapsega kooselavale vanemale
- Täiesti nõus
 - Pigem nõus
 - Ei oska öelda
 - Ei ole üldse nõus
12. Kooselav lapsevanem jagab hooldusõigust võrdselt lahuselava lapsevanemaga
- Täiesti nõus
 - Pigem nõus
 - Ei oska öelda
 - Ei ole üldse nõus

13. Kui lapsevanemal tekib probleeme lapsega seotud küsimuste üle otsustamisel teise lapsevanemaga, siis saab neid erimeelsusi lahendada vaid kohus

- Täiesti nõus
- Pigem nõus
- Ei oska öelda
- Ei ole üldse nõus

III Kolmas küsimuste plokk annab vajalikku teavet vanema hoolduskohustuste kohta, mis eeldab, et vanemad täidavad hoolduskohustust omal vastutusel ja üksmeelel, pidades silmas lapse igakülgset heaolu.

14. Vanemate kohustused

Lapse hoolduskohustus

	Alati	Enamasti	Mõnikord	Mitte kunagi
Vanem arvestab lapse hoolitsemisel ja kasvatamisel, et lapse võime ja vajadus iseseisvalt ja vastutusvõimeliselt tegutseda suureneb				
Vanemad arutavad lapsega hooldus- ja kasvatusküsimusi, kui lapse arengutase seda võimaldab				
Vanemad teostavad lapse suhtes hoolduskohustust omal vastutusel ja üksmeelel pidades silmas lapse igakülgset heaolu				

15. Lapse isikuhoolduse kohustus

	Alati	Enamasti	Mõnikord	Mitte kunagi
Vanemal on kohustus last kasvatada, tema järele valvata ja tema viibimiskohta määrata ning lapse igakülgse heaolu eest muul viisil hoolitseda				
Vanem ei väärkohtle last kehaliselt, vaimselt ja hingeliselt				
Vanem ei rakenda lapse suhtes muid alandavaid kasvatusabinõusid				
Hariduse andmise asjades arvestavad vanemad ennekõike lapse võimeid ja kalduvusi (vajadusel nõu õpetajalt või asjatundlikult isikult)				

16. Lapse varahoolduse kohustus

	Alati	Enamasti	Mõnikord	Mitte kunagi
Vanemal on kohustus valitseda lapse vara, muu hulgas last esindada				

Kui laps on omandanud vara pärimise teel või kinketehingu alusel, peavad vanemad valitsema vara andnud isiku juhiste kohaselt				
Vanemad ei või lapse esindajana kinkida lapse vara				
Vanemad paigutavad nende valitseva lapsele kuuluva raha vara heaperemeheliku valitsemise põhimõtete kohaselt				
Vanemad peavad lapse varahooldusõigust teostades ilmutama samasugust hoolt nagu nad tavaliselt rakendavad oma asjades				

17. Lapsele elatise maksmine on kohustuslik mõlema vanema poolt

- ☐ Täiesti nõus
- ☐ Pigem nõus
- ☐ Ei oska öelda
- ☐ Ei ole üldse nõus

18. Töötus vabastab lapsevanema elatise maksmise kohustusest

- ☐ Täiesti nõus
- ☐ Pigem nõus
- ☐ Ei oska öelda
- ☐ Ei ole üldse nõus

19. Lahuselav vanem on igal juhul kohustatud maksma lapsele elatist

- ☐ Täiesti nõus
- ☐ Pigem nõus
- ☐ Ei oska öelda
- ☐ Ei ole üldse nõus

20. Elatis on raha, mis kuulub lapse toidule, hügieenile, kooli/lasteaia eest tuleb maksta lisaks

- ☐ Täiesti nõus
- ☐ Pigem nõus
- ☐ Ei oska öelda
- ☐ Ei ole üldse nõus

IV Küsimustiku neljas osa keskendub lastevanemate teadlikkusesse lapse füüsilisest karistamisest.

21. Lapse füüsiline karistamine on Eestis seadusega keelustatud

- ☐ Täiesti nõus
- ☐ Pigem nõus
- ☐ Ei oska öelda
- ☐ Ei ole üldse nõus

22. Laste füüsiline karistamine on vägivald, mitte kasvatusmeetod

- ☐ Täiesti nõus
- ☐ Pigem nõus
- ☐ Ei oska öelda
- ☐ Ei ole üldse nõus

23. Teatud olukordades on laste füüsiline karistamine vajalik ja mõistetav kasvatusvahend

- ☐ Täiesti nõus
- ☐ Pigem nõus
- ☐ Ei oska öelda
- ☐ Ei ole üldse nõus

V Viimases plokis koguti vanemate arvamust vanema rolli täitmisest, mis mängib lapse elus olulist osa.

24. Vanemate rolli täitmine

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Ei oska öelda	Ei ole üldse nõus
Vanematel on esmane vastutus laste heaolu tagamise osas				
Lapsevanemaks saamist tähendab uute kohustuste ja vastutuste lisandumist vanematele				
Just vanemad osalevad esmalt lapse sotsialiseerimisprotsessis ning kasvatavad ja arendavad lapse isiksust ja väärtushinnanguid				
Lapsevanem arvestab lapse huvidega, on hooliv ja enesekindlust sisendav, vägivallavaba, tunnustav ja suunav ning seab piire lapse täieliku arengu soodustamiseks				

LISA 3

Tabel 1. Kohtulahendite vaatlusinstrument (autori koostatud)

Kohtuasja nr	Riigikohtu Tsiviilkolleegium	Lahendi kuupäev	Eraõigus- Perekonnaõigus
2-16-5794/104	Riigikohus	22.11.2017	Laste ühise hooldusõiguse osaliseks lõpetamiseks ja lastega suhtlemise korra kindlaksmääramiseks
3-2-1-83-11	Riigikohus	09.11.2011	Suhtlemise korra kindlaksmääramiseks
2-17-507/51	Riigikohus	11.04.2018	Lapse suhtes ühise hooldusõiguse lõpetamiseks ja ainuhooldusõiguse saamiseks
2-16-2343/41	Riigikohus	13.02.2018	Elatise suurendamine
2-16-135/95	Riigikohus	17.01.2018	Elatise võlgnevuse väljamõistmiseks ning kahju hüvitamiseks
3-2-1-17-16	Riigikohus	13.04.2016	Elatise saamine
3-2-1-35-17	Riigikohus	09.06.2017	Elatise suurendamine